

13 418

Областныи экземпляр

17.03.1955
Экз. № 10135

Х. С. БҒАЖӘБА

АҒСУА БЫЗШӘА
АРЦАГА ШӘЖУ

АИТВЫРАТӘИ АШКОЛ АЗЫ

АХПҒАТӘИ АҒШЫВАТӘИ
АКЛАСҚУА

АҒХЭЫНТШӘКУТЫЖЫРҒА

Ақуа — 1955

499.962.5(475)

Х. С. БҒАЖӘБА.

ქართული
ენობის ცენტრი

А П Ъ С У А Б Ы З Ш Ә А

АИТЦЫРАТӘИ АШКОЛ
АХИҖАТӘИ АПҖШЫВАТӘИ АКЛАССҚУА
РЗЫ АРТЦАГА ШӘКУ

AB 418

*Аңсы АССР ақара аминистрра
ишьақунарһуһуеит*

АПҖХӘЫНШӘКУТЫЖЫЫРТА

АКУА — 1953

§ 1. Ашътыбжъи анбани.

1-тәи ағаршъыларә. Шәафхәә.

Ҳарғ апионер ажәә ҳднит —
 Ҳафсадгъыл ҳафсанә ҳкаларғ,
 Насгъм уи Ленини Сталини реиғш
 Ҳазгукни еснагъ бзиа наабаларғ.

С. Михалков.

апионер

афсадгъыл

Цырала ишәша ажәәкуә апионер, афсадгъыл.

2-тәи ағаршъыларә. Алфавит шәафхәә.

Инашанә рыхъз шәхәә алфавит анбанкуә.

Алфавит.

Аа Бб Вв Гг Ғғ Дд Цц Ее Өө Ҫҫ Жж

а бы вы гы ғы ды жы цы е ө ы

Зз 3з Ии Кк Ққ Кк Лл Мм Нн Оо

зы зы и кы қы кы лы мы ны о

ҪҪ Пп Ғғ Рр Сс Тт Ғғ Уу Фф

фы пы ғы ры сы ты ы у фы

Хх Ҳх Цц Ғғ Чч Ҷҷ Шш Ыы

хы ҳа цы ғы чы ҷы шы ы

Ә

Ъ

аҳаргъмжъмга

арғшқага

Аџсуа нбанкуа дара ишырутоу ешытагылоуп. Аџ
еишытагылоу анбанкуа ирыхъзуп алфавит.

Аџсуа алфавит 40 нбан амоуп. Урт рыла 38 шытыбжымы: а, б, в, г, ѓ, д, ж, ц, е, е, е, з, з, и, к, к, к, л, м, н, о, о, п, ѓ, р, с, т, т, у, ф, х, х, ц, ц, ч, ч, ш, ы.

Анбанкуа ь (арџшқага), э (ахарггыжыкыга) рхала шытыбжымы рымам.

Арџшқага (ь) жэы-нбанк ирыцлоит. Ускан нахарбоит ашытыбжыкыуа: кь, гь, хь, къ, ѓь, къ, шь, жь, ць.

Ахарггыжыкыгагы (э) жэы-нбанк ирыцлоит. Ускан нахарбоит ашытыбжыкыуа: шэ, жэ, зэ, тэ, дэ, цэ, цэ, хэ.

Ишаабо, жэаа шытыбжымы оба-оба нбанла иоуп.

Аџсуа бызшэаџы нбанк-нбанк ала иоу 38 шытыбжымыкоуп, оба-оба нбанла иоу—18 шытыбжымы, насггы шытыбжымы змам—оы-нбанк. Арт зеггы еицахцар, икалоит 58 дырга. Урт рыла нахарбоит 56 шытыбжымы.

Ажэа ашытыбжыкыуа рыла еилоуп. Наххэап, ал намоуп оы-шытыбжыкы, ахи—хы-шытыбжыкы, алым—џшымышытыбжыкы.

Ашытыбжы хџы нахархэоит, хлымха нахауент. Ашытыбжыкыуа анбанкуа рыла акъаад нанахцлоит, наауент, нахкыџхуент, блала наабоит. Анбан—шытыбжы дыргоуп.

Ашытыбжыкыуа о-хкыкны икоуп: абжыкыкауен, ацыбжыкыкауен. Урт акыр еиџшым.

Абжыкыка шытыбжыкыуа рхэара аан, аџсыџ џымкрада хџы итыцуент, хџы аартуп.

Ацыбжыкыка шытыбжыкыуа анаххэо, хсасаџы аџсыџ аџыкусылара ауент, наххэап хкышэкуа рџы (б, ѓ, п), хкыркаџы (к), хџыцаџы (е).

Абжыкыка нбанкуа: а, е, и, о, у, ы.

Ацыбжыкыка нбанкуа: б, в, г, гь, ѓ, ѓь, д, дэ, ц, ць, е, е, ж, жь, жэ, з, з, зэ, к, къ, қ, къ, кь, л, м, н, о, п, ѓ, р, с, т, т, тэ, тэ, ф, х, хь, х, хэ, ц, цэ, ц, цэ, ч, ч, ш, шь, шэ.

3-тэи асаршыцылара. Нахыжэоыл ажэакуа алфавит ала: аџслыш, ашыапы, ажэхьа, уаха, нацы, жэаба, тагалан, шэки, оба, ашэахьа, хџа, еихак, џшыба, шыхацап, мап, сентнабр, октнабр.

Ирыцышэшъ бжыка нбанла налаго ажэакуа.

Иахыжэмыл налкаау ажэакуа, наsgы игуашэт урт
рыцышъхъаза шака нбани, шака шытыбжыи рымоу. ၁၈၇၅၅၅၅၅
၃၀၃၅၅၅၅၅၅၅

§ 2. Ажэа анагара.

4-тэй асаршыцылара. Шэащъхъа.

Абахча гылоуп еяжэхашышыла,
Ал, ахурма, нас амжэа,
Рацра ххыренщъи ейкуншэмыла,
Уака ирыкуп ажымжэа.

Б. Шынкуба.

Налкаау ажэакуа ахыжэмыл. Урт цырала ишэша.

Оба-оба цэабуа рыцышэшъ бжыка нбан затцэык
змоу ацыракуа.

Цэахэак акынтэ даеа цэахэак ахь ажэакуа цырала
инаргоит: *та-га-лан, ам-ра, ашь-ха, аб-на, ар-оаш.*

Нбанк амацара ацэахэафы наанрыжьюам, наsgы
даеа цэахэак ахьгы инаргом: *ащыб-ра, ащым-шы,*
ара-са.

Еицыланы, цырак каэцо абжыкакуа ейкутхатэым:
ан-маа, ан-ха, ауа-са, анеи-ра, ит-нит, да-ла-г'ент,
даа-уент, нá-ха-уент.

5-тэй асаршыцылара. 4-тэй асаршыцыларафы наныу
ажэенирзала акынтэй ентахыжэмыл налкаау ажэакуа,
наsgы урт анагаразы ишэша.

6-тэй асаршыцылара. Иахыжэмыл ажэакуа; урт ана-
гаразы ишэша. Ирыцышэшъ анагара зымуа ажэакуа: ама-
гана, анаша, алаха, ацха, ачá, áца, ахы.

7-тэй асаршыцылара. Шэащъхъа. Иахыжэмыл нал-
каау ажэакуа, наsgы урт анагаразы ишэша.

Ашэащъшъ кащъшыза,
Иаацэырцит шыжьыза.
Ащэцхэа еилачза,
Иаахалт илашьцаза.

Д. Гулиа.

Абар, исасуент дагалан,
Ашәтқуа каҕсеит иканзан.

Б. Шынкуба.

Ампыр, ампыр шыаны эдоу,
Адыҕаҕа тәһеа эхоу.

(А ц у ф а р а).

Ирытышәшь анагара зымуа ажәакуа.

Алфавит ишарбоу ала енкушәҕхьаза анбанкуа. Урт рахьтә шака бжыка ибан ыкоузи? Шака цыбжыка ибан? Дырга заҕыкын ө-дыргакын рыла иөу ацыбжыка ибанкуа хаан-хаан игуашәт.

Аҕсуа алфавит шака ибан амоузи? Урт рыҕхыраарала шака шытыбжы ахарбози?

§ 3. Абжыкубуууара ажәакны.

8-тәи асаршыҕылар. Шәаҕхьа. Ажәакуа-рҕы абжыкубуууара шәыҕшаа.

Дахынаҕшуаз куаҕа-ҕаҕан,
Арх'еи ҕаҕеи зегь ибон.
Цьара бгаран, ҕара ҕкьаран,
Цьара храҕәҕыны илашьтыи.

И. Кофонна.

* Иахыжәһыл. Абжыкубуууара дырга (') ыкушәыргыл. Абжыкубуууара змам абжыкакуа рхыхь акуаҕ шәыргыл.

Ажәак аҕны аҕыракуа руакы еиҕа амч аҕаны,
абжыкубуууара амань ирхәонт.

Ари аҕыра иалоу абжыка абжыкубуууара змоу
хәа нашәтоуп.

Ажәа иалоу еҕырт абжыкакуа абжыкубуууара
рымам: даҕалан, азь, аҕаш.

9-тәи асаршыҕылар. Шәаҕхьа. Иахыжәһыл.

Абна адекуа аарҕара иаҕнахьчонт. Амшынкуеи,
азкуеи, абнакуеи адгьыл дырҕшзоит.

Ихьчала абна— жәлар рмал.

Икушәыргыл абжыкубуууара. Абжыкубуууара змам
абжыкакуа рхыхь акуаҕ шәыргыл.

12-тәи асаршыңылар. Ианахыжәфылло, ақуаңқыуа ртыңан аиқутхага шәырғыл.

1. Гач ихъшьала ачақуа ик...уент. 36933520

2. Иик...уа ачақуа Хымца иирк...уент. 30220909335

3. Ачымазаф даара дгуак...уан, аха сымбзиахан хәа дакугуф...уан. 4. Луман аиха их...уент, Смел аҫаа ирх...уент. 5. Абар, ақуаура иалаг...ент. Манча аоныка деих...ент. 6. Амш аеаңсах...уент, еиха-еиха ихътахонт. 7. Арда дардык аласа лхах...ент. 8. Дадын амғы аоныка иг...ент уардынла. 9. Ацгу ахынаң иалахумаруан, нас ақырҫ-қырҫхәа иакак...ент.

§ 6. Ирыебоу аңыбжыкақуа.

1. Аҫаеңәа аңсуа грамматика рҫонт.

2. Асанитарте комиссия аус бзианы иаунт. 3. Манча аффахәа дыфуент, апыккахәа даңхьонт.

Ирыебоу аңыбжыкақуа змоу ажәақуа ирыңышәшь.

13-тәи асаршыңылар. Ақуаңқыуа ртыңан ижәфм иб-жыажью аңыбжыкақуа.

асара—арс...ара

ахәара—ахә...ара

арчара—арч...ара

аңәара—аңә...ара

архара—арх...ара

аңжәара—аңыжә...ара

аңңәара—аңңә...ара

аршьара—аршь...ара.

Ирыебоу аңыбжыкақуа ирыңышәшь.

Ажәақуа риагара аан, ирыебоу аңыбжыкақуа еику-тхатәун.

Аңсуа грам-матика. Акол-лектив. Акас-са. Аклас-сқуа. Аршь-шьара. Арс-сара. Аф-фахәа. Ахь-хьахәа. Ашь-шьы-хәа.

АКОЛЛЕКТИВ

АЦЦАКРА

§ 7. Ахәоу.

14-тәи асаршыңылар. Шәаңхьа.

Апионерцәа рлагер абиа аандаф икан. Урт шымыжа игылон. Апионертә бык бжы апионерцәа афизикультурахь инанәңхьон. Амра ашәахуа рыдыччалон, радла игылаз апионерцәа.

Шака хәоу ыкоузи арака? Этәы ахәода, насгым урт
прыххәаузи актәи ахәоу акны? Аәбатәи акны? Ахәатәи
акны? Аңшьбатәи акны?

Арт ахәоукуа акакала игунышәкыла, насгым ишәгуа-
ларшәаны ижәы.

Ижәыыз ашәку нануу иәшәыршы.

Агуҭакы нагзаны иаазыршышуа ажәакуа ргуҭ
иакхзун ахәоу.

15-тәи аеваршыҭыларә. Шәҕы сикхымхкуа шәәҕхәа,
иуашәт хәоу-цыҕхәаза ралагамтәи ралагамтәи.

Шәәҕхәа шәыбжым ҭганы, хәоу-цыҕхәаза шәәатгыло.

Аколихәцәа машыналада ирласны ача дырх'уеит ама-
шынакуа идырмарионт ауаа рҕаус хәмҭа аколихәцәа
аеаара бена ҭаргалоит ибенахоит ибувуахоит ихәзгуакыоу
хтәыла.

Иакхжәыыл. Ахәоу ахәаанцәо акуаҕ шәыргыл. Ахәоу
алагамҭаҕы анбан ду жәыла.

16-тәи аеваршыҭыларә. Зны шәҕы сикхымхкуа шәәҕхәа,
нас шәыбжым сикхыны; азҭаракуа бжыла иҭышәкала.

АПКАҚУА.

Хулҕаз акун. Аҭкунцәа азыхь иахагылаз ахурма
рҭауан. Маҭкгым иҕыхьҭан, аҕҭа сикҭуаҭәакуа ажәсан
налан.

— Ари закузи, мшәан?—дҭаант Адгур, ихы дәаханы.
ҭамел даазырәнт.

— Апкақуа ҕырыны иҭоит, икуҭ-куҭуеит, — ихәеит
ҭамел.

— Арт ҕырыны иабацин?

— Иак, зыира ахыҕам адгылахь.

— Ус ҕыракыр дгыл ыкоума?

— Икоун.

- Ихарану?
 - Ихараны, ихараны, амшыи нырцэка.
- Иахыжэмыл азцааракуен атаккуен.

Цъара акы назцаауа ахэоу анцэамтаеи
лоит азцааратэ дырга(?).

§ 8. Ацышьта.

17-тэй асарышьцылара. Шэрыфхьа ахэоукуа.

Амра гылеит. **Ацар** шэахэоит. **Дамеи** драшэоит.

1. Зызбаху ахэози актэи ахэоу акны?
2. Зызбаху ахэози асбатэи акны?
3. Зызбаху ахэода ахпъатэи акны?

Иахыжэмыл ахэоукуа. Ирытшышэшь азцааракуа *иарбан?* ма *дарбан?* атак рытэ ажэакуа.

Амра — и а р б а н? — ацышьта.

Ацар — и а р б а н? — ацышьта.

Дамеи — д а р б а н? — ацышьта.

Ахэоу акны зызбаху ахэо, ма изыхцэажэо хзырбо ажэа нахьзуп ацышьта. Ацышьта эцааракуас намоуп: *дарбан?* ма *иарбан?*

Ауафы нахь ифхьазо акы ханахцэажэо, **дарбан?** хэа эцаарас икухаргылоит.

Ауафы нахь ифхьазам акы ханахцэажэо **иарбан?** хэа хцаауент.

18-тэй асарышьцылара. Иахыжэмыл. Акуафкуа ртыфэы нахутоу ажэакуа шэыргыл.

- ... асафра бзна ааирыхыит (дарбан?)
- ... афабрикафы аус луеит (дарбан?)
- ... ашэа ахэоит (иарбан?)
- ... атзамц акны икнахауп (иарбан?)
- ... дколнхафуп (дарбан?)
- ... ахьхьахэа икапсоит (иарбан?)

Иацырхыраатэу ажэакуа: Гудал, акарматцыс, абфьы, афхьарца, Еснаф, Нина.

19-тәи асаршыңылар. Иахыжәфыл ахәоукуа. куа ирташәыргыл азцаара дарбан? ма нарбан?

Архуу
ՀԵՐՈՅԵՍՆՈ
ՅՈՆՆՈՐԴՈՅՅՅ

АҘҘЫН.

(Иарбан?) Амра кацценуент. (...) Ашәтқуа еилаарцы-
нуент. (...) АҘсаатә ашәа рхәонт. (...) Азқуа ирыгх'ент.
(...) Камыгу аҘсыз ик'уент. (...) Хымца иеикуабонт,
дзысоит.

ТАГАЛАН.

(Иарбан?) Ахаскын өеижх'ент. (...) Аббькуа каҘ-
соит. (...) Ажәцаракуа адгьыл Ҙхаррахь ицент. Лассы-
лассы (...) ақуа ленуент. Иаант (...) тагалан. (...) Кучыр-
ажь иҘауент. (...) Кунта акакан икушәонт.

Хәоу-цыҘхьаза аҘшыҘта наҘшышәшь.

20-тәи асаршыңылар.

АШЫЖЬ.

Ажәдан аацәыкаҘшых'ент. Аецәакуа Ҙыцаант. Иөа-
гыленг амра. Икалент ашыжь. Ашыхыцқуа Ҙыруент.
Акукуу абжы гонт. Ауаа аусурахь ицент. Амашынакуа
агуауахәа рыбжы гонт.

АХУЛҘҘҘА.

Амра амшын инаалеит. АҘсаатә Ҙхьарыленг. Аецәа-
куа гыленг ажәдан иаҘаҘба. АҘых аҘаанах'ент илашь-
цаза. Ауаа шыҘалент, рҘсы ршыонт.

Хәоу-цыҘхьаза аҘшыҘта наҘшышәшь.

21-тәи асаршыңылар. Ианахыжәфыло, азцааракуа
рҘынхурас, наҘахыу ажәакуа шәыргыл; архуакуа жәымҘын.
АҘшыҘта наҘшышәшь. Шәхы нашәырхуа наҘырхыраатәу
ажәакуа.

1. (Иарбан?) куалкуаҘыө иаацәырцит. 2. (дарбан?)
аҘәа дырх'уент ахкаараҘы. 3. Урт ирыцхрауент (дарба-
ан?). 4. Аангуа ахьхьахәа иленуент (иарбан?). 5. Аххәацә
тартаруа игылоуп (иарбан?). 6. Икалонт (иарбан?) бзна.

ИаҘырхыраатәу ажәакуа: азыхь, ахучқуа, амра, асаөра,
аҘықурен, ахацәа.

§ 9. Азхәа.

Асахьа шәахуаҭш. Асахьа наҭаоу ахәоукҭа шәрыҭ-
хьа.

Абынқутқуа ҭыруент.

Ашәарыцао дхысуент.

Абынқутқуа—аҭышьта, *ҭыруент*—азхәа.

Ашәарыцао—аҭышьта, *дхысуент*—азхәа.

22-тәи аеаршьҭылара. Асахьа наҭаоу ахәоукҭа
ахыжәҭыл. Аҭышьта знык наҭышәшь, азхәа—аҭытә.

Ахәоу аҭны аҭышьта наххәау хзырбо ажәа
нахьзун азхәа.

Азхәа аҭак рнаҭонт азҭарақуа: *икаиҭози?* *ика-*
лҭози? (ауао нахь иҭхьазоу ханахцәажәо), *икана-*
ҭози? (ауаом нахь иҭхьазам ханахцәажәо).

Амра нташэит,
Ацых неигуент,
Амза аалашент,
Аетцаакуа аанкуабъ'ент.

И. Кобониа.

Иахыжэдыл. Ацышътакуа цэабуак ала ирышышэшь,
азхэакуа—@-цэабуак рыла.

Сахьа-цыпъхьаза ирыххэааны ижэды ацышътен азхэен
злоу ахэоукуа.

Ацышъта нцышэшь цэабуак ала, азхэа—@-цэабуак
рыла.

Ацышътен азхэен—ахэоу ахута хадакуа роул.

§ 10. Ихадам ахэоу хутакуа.

24-тэй асаршъцылара. Ианахыжэдыло, азцааракуа
ршыцхурас, ацышътен азхэен еилзырго ажэакуа шэыргыл.

1. (Ианба?) ашэыр (ишъа?) икалент.
2. Аколихацаа (икарцози?) дырх'уент.

3. Адыкүреи цэдырхэуент (и а ба?).
4. Абъы кацэонт (и а ба нтэ?).
5. (И а н ба?) ақуа рацэаны иауент.

ᠵᠠᠨᠠᠨᠢ ᠰᠢᠨᠲᠠ
ᠪᠢᠨᠠᠨᠢ ᠰᠢᠨᠲᠠ

Иацырхыраатэу ажэақуа: ацэа, тагалан, аказармағы, бэна, ацла иңшэаны.

Ацышьтен азхэен цэабуак ала ирыцшышэшь. Ацышьтен азхэен еилзырго ажэақуа а-цэабуак рыла ирыцшышэшь.

Ацышьтен азхэен еилзырго ажэақуа ирыхьзуп
ихадам ахэоу хутақуа.

Адыкүреи шжуақуа калент.

Аколнхацэа рашэонт амхағы.

25-тэй асаршыцылара. Ахэоу ахыжэфыл:

Ашьхантэ иленуент арваш хьшэашэа.

Ахэоу ахута хадақуа ирыцшышэшь: ацышьта—цэабуак ала, азхэа—а-цэабуак рыла, Ихадам ахутақуа ирыцшышэшь цэабуа хуахуала (~~~~).

26-тэй асаршыцылара. Шэрыцхьа ахэоуқуа:

Ацта хчылент. Ашьхыцқуа реырцэахынт. Ашэтқуа канзонт.

Ацышьтен азхэен ирыцшышэца ихадам ахэоу хутақуа.

1. Ацта хчылент (и ш ц а?)

2. Ашьхыцқуа реырцэахынт (и а ба?)

3. Ашэтқуа канзонт (и а н ба?)

Иацырхыраатэу ажэақуа: илашьцаза, ашьхымзағы, тагалан.

Иахыжэфыл, насгы хэоу-цыцхьаза ирыцшышэшь: ацышьта—цэабуак ала, азхэа—а-цэабуак рыла, ихадам ахутақуа—цэабуа хуахуала.

1. Ахэоу захьзузи?
2. Игуашэц абри ахэоу ағы ахута хадақуеи ихадам ахутақуеи:

Ахьча араху абнахь икаицеит.

3. Ацышьта захьзузи?

4. Иахнарбози азхэа?

Ажэа айфартэышыа.

§ 11. Ажэа ашыагут. Шыагутк змоу ажэакуа.

ᠠᠵᠢᠶᠠᠭᠤᠲᠤ
ᠰᠢᠶᠠᠭᠤᠲᠤᠬᠤ

Шэрыцьхья ажэакуа:

агу, агута, гук, гула;

аоыза, омыас, домзан, омыак.

Рбаза-цыцьхьяза еншьтагылоу ажэакуа — цакыла ен-
гуцхуу ажэакуоун. Урт ирымоун ирзеицьшу ахута.

27-тэй аеаршыцьылара. Шэрыцьхья енгуцхуу ажэакуа
ыррбазакуа:

аоны — онык — аоныка

азы — зык — азыж

афара — исфап — афатэ

абна — бнакы — абнатэ

Иахыжэмыл арт ажэакуа. Ирыцышэшь урт ирзеицьшу
ахута — ашыагут. Абжыкубубуара ахьатахыу ишэыргыл.

Еигуцху ажэакуа ирзеицьшу ахута ажэа ашыага
ахьзун. Еигуцху ажэакуа, нара убас шыагутк змоу
ажэакуа хэа ирышьтоун.

28-тэй аеаршыцьылара. Иахыжэмыл ажэакуа. Еигуцхуу
ажэакуа рышыагуткуа ирыцышэшь.

аеы, еык, аеыз, еыла;

агарá, анагара, аагара, ига;

ажья, жьяк, ажьяцьс, ажьябабы;

ацара, анацара, акацара, уца;

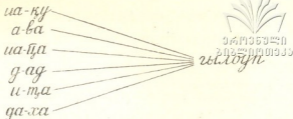
ацара, ацаеы, арцаеы, ацатэы;

анхара, дынхап, анхаеы, анхацэа.

29-тэй аеаршыцьылара. Ажэакуа аафын, тагалан,
ашьха, ажыра ирылышэх дара иргуцхуу, шыагутк змоу
ажэакуа. Урт рбазала еншьтаргыланы, хыхь ишарбоу еицьш,
ижэмы.

§ 12. Апреверб.

1. Асаан астал икугылоун.
2. Астол астулкуа авагылоун.
3. Ацгу астал ицагылоун.
4. Камачыч аьенцьыр дадгылоун.
5. Ацатлика адулаф ицагылоун.
6. Кучыта амца дахагылоун.

Ажэа хутакуа: ку, ва, ца, д, та, ха превербкүоун.

Ашыагүт аңхья игылоу ажэахүта апреверб хэа нашь-
тоун. Апреверб ацхыраарала ажэа ыцкуа еикудыршэонт:
ицагылоун, дадгылоун, итагылоун, дахагылоун.

30-тэй асаршыңылары. Иахыжэмыл. Акуаңкуа ршынху-
рас, ырыцанак'уа гуатаны, ишэыргыл апревербкүа ла, ҫа,
ехэа, ан, эна.

1. Ацааы ацаацаа дры...гылоун. 2. Ашэарыцаа ахра
да...гылоун. 3. Акуыал ахуштаара и...гылоун. 4. Ацаа
асаан и...гылоун. 5. Ашықаң аоны и...гылоун.

Ишэхашэмырштын, апреверб—ажэа хүтоун, насгын
еснагь уи накумгакуа иелатэун: икугылоун, ицагы-
лоун, нангылоун.

§ 13. Асуффике.

31-тэй асаршыңылары. Шэаңхья. Иахыжэмыл:

анапы — ана-цаа
ашьаны — ашьа-цаа
ал — ал-ра

ача—ача-ра—ча-н; анха-ра—анха-оы; Аңс-ны—аңс-уа;
аңь—аңь-ра; аңса—аңса-ра; аоны—аона-та—аона-тэ; агу
—агу-та—гу-к; алаца-ра—лаца-н—алаца-тэ.

Ажэа ашыагүт рбазак ала нацыншэшь, ашыагүт ашьтахь
игылоу ажэа ахүта а-цаабуак рыла.

Афырштэкуа: ана-пы, ал-ра.

Ашыагүт ашьтахь игылоу ажэахүта асуффике ахь-
сун.

Асуффике ацхыраарала ажэа ыцкуа калонт: анха-
ра, анха-оы, анха-шэа.

32-тәи асаршыңылары. Иахыжәфыл. Ашыагуткуа при-
цышәшь цәабуак ала, асуффикскуа—а-цәабуак рыла.

Акаңшы — икаңшыза, ахучы — ахучза; ажыи — ажыи
аңха — аңхара — аңхын; аҗагалара — җагалан; аза — азын;
амхы — амхырҗа; амәа — амәан; агу — агуҗа; ахьча — ахь-
чара — ихьчауент.

§ 14. Аңхьянгыла а-и асуффикс и-и.

А-еы, а-хурма, а-мәы, а-лымҗа, а-напы, а-шыаны, а-е-
куа, а-куткуа, а-каңшы, а-бзна, а-гылара, а-шьтыхра,
а-зырәра, а-ңхьяра, а-хысра.

Ажәакуа ралагамҗәы, лассы-лассы наабонт ашь-
тыбжь а, уи ажәакуа раңхья игылоуп. Убри акынте
уи аңхьянгыла хәа иашьтоуп.

Аңхьянгыла а наҳнарбози? Уи наҳнарбоит амаҗәар
шеибакуу, ишеижелантәу. Аңхьянгыла а — зейиңш рбагоуп.

Зны-зынла а ажәа ианаңыршәо мҗоуп, избан акузар,
ажәа андәамҗәы игылоит асуффикс к: еы-к, ены-к, мәы-к,
напы-к, екуа-к, куткуа-к, бзна-к, ңма-кы, мыз-кы.

Ашьтыбжь ы асуффикс к нацлоит абжықубууара
аннакыларазы.

Ианаагози к? Асуффикс к амаҗәар шеибакуу, ишеи-
желантәу наҳнарбом. Еы к анаххәо, уи иаңанак'уа еил-
каам аеы ауп.

33-тәи асаршыңылары. Абарт ажәакуа асуффикс к ры-
цышәҗа: ажә, амҗ, амшә, ауасакуа, ала, абла, ашәха, аеы,
азы, абна, ақуардә.

§ 15. Ажәа мариакуеи ажәа еилаҗакуеи.

ахы	ахҗарҗа
агу	агуамч
ананы	ананҗарҗа
абла	абласаркья
ашьяны	ашьянызаҗә
аб	абду
ан	анду
адгьыл	дгьылыи-жәфани
амаҗәыс	адыд-маҗәыс.

Актәи ацәахәаҕы игылоуп шыаҕак змоу ажәакуа а-хы,
а-гу, а-напы, а-бла, а-шьаны, аб, ан, а-дгыыл, а-мауҕыт.

Асбатәи ацәахәаҕы нануу ажәакуа шыаҕак аҕа-басынуп:
ахы + тарҕа, агу + амч, анапы + тарҕа, абла + сарҕа,
ашьаны + зацә, аб + ду, ан + ду, дгылыи + жәсани,
адыд + мацәыс.

Ажәа мариа шыаҕак ауп иамоу. Шыаҕак змоу ажәа на-
хьзуп ажәа мариа (ажә, ацә, ахы).

Ажәа еилаҕа шыаҕак ацкыыс еиҕаны еилоуп (ажәхьа,
ацәҕыс). Шыаҕак еиҕаны еилоу ажәа нахьзуп ажәа еилаҕа.

34-тәи асаршыҕылары. Абарт ацыҕцәахакуа ырылжә-
ҕаа ажәа мариакуеи ажәа еилаҕакуеи.

Шьардаамҕа, шьардаамҕа,
Ҷшеибаргурҕыо Ҷшеилац,
Еихымсыҕыуа Ҷаччаамҕа
Зыкьнашыкуса Ҷнеиларц.

Ерцаху зацәык, тәҕа-еимҕаҕа,
Иҕдала аҕы тахәхәоуп

Сҕырпын абжы уасархәыган
Урт рзы икалап,
Атыҕаҕы шыжыза сгылан
Ахшца сырх'иалап.

Ашәаҕшы ахмубоит абнаршәыра,
Мраҕашәара цыблаауеит.

Б. Шыикуба.

§ 16. Ажәа еилаҕакуа рөшыаҕаҕкара.

Маҕәарк аззырҕышуа ажәа еилаҕа еицданы ырыәуеит:
анду, абду, ахантәаы, аихамәа, адәыҕба, агуҕбаа, аҕсы-
цәҕа, агуахуара, азрыжәра, абынхәа, аеикуа, ахьәеиҕ,
ахакуитра, аеырхумарра, аеышькыл, ацәаша, амалакаҕа,
ажәеинраала...

Маџарк еиханы наазырышуа ажэа еи 'аџа рыеу-
еит де фисла (џаз хучыла); наххэап:

Адыд-мацэыс
дгылыи-жэџани
мџада-мџыда
гула-џысла
уала-џахыла
хуба-хубала
мшызха-џхызха.

г'еи-шьх'еи
афара-ажэра
тэыџа-еимџаџа
худа-џсада
жэаба-жэабала
акык-џбак
деџџа-џаччо

Адыд-мацэыс анаххэо, џ-маџарк хрызхуцуеит, убри
акынтэ ара ихаргылар алшонт аидхэалага и (адыди ама-
цэыси).

Аидхэалага и здызкылауа ажэа еилаџа
де фисла (џаз хучыла) иџлатэуп.

35-тэй аеаршыџылары. Иахыжэџыл ажэа еилаџакуа.

Аџслахэ-мэас абџа џитџэон,
Аџсаатэ-мэас абла тых'уан,
Хра-џыџхыаза зеиргь ашэа аџуэ,
Каџэара-џыџхыаза зшэакь мџабзыз,
џџста-џыџхыаза зуахуа еиџажьмыз,
Уаа рада, Гудиса ахаџа!

Аџырыштэкуа: аџытсовет, аџомџар, асоџеиџлабра.

Абарџ реиџш, зышыџаџа ркыаџу ажэакуа! ирыхьзуп
ажэа еилаџа кыаџкуа.

Аџытсовет наанагонт аџыџантэй асовет. Аџомџар
наанагонт аџоммунисттэ џар. Асоџеиџлабра наанагонт
асоџиалисттэ еиџлабра.

§ 17. Ашьтыбжьџырыџш ажэакуа.

(Ашьџаџебатэра).

1. Ахэаракуа иџыџка ажэжэахэа ихэуан. 2. Аккахэа
арбаџькуа реытыбжьы игу нааџуеит. 3. Аџџахэа аџатын
дрыџх'уеит. 4. Азы леиуеит ахьхыахэа. 5. Азлагара лагонт
аџфахэа. 6. Шьоукы аџыџахэа аџыџуреи џырх'уан. 7.
Ажэџар аџыр-џырхэа адэныка рыбжьы гон. 8. Мыкыџ
аџыр-кырхэа даачеит. 9. Азы агуара-гуарахэа ишуан.
10. Игу адык-дыкхэа еисуан.

Ажэакуа: *аккаҳэа, аччаҳэа, ахьхьаҳэа, аффаҳэа, аць-цьаҳэа, ачыр-чырҳэа, акыр-кырҳэа, агур-гурҳэа, адыр-дыр-ҳэа*—рыцыцьхьаза еицьшу *оба-оба* шыаа рымоуп (ажэа-цыцьхьаза шыааак *обаны* икоуп); *нахҳеап: ажэа-жэа-хэа* еицьшу *е-шыааак* амоуп: *ажэ + жэа + хэа*; *ажэа ачыр-чырҳэа* убастэка еицьшу *е-шыааак* амоуп: *ачыр + чыр + хэа*. Арт ажэакуа реы хэа ашыааа натэым — уи суффиксуп.

Иахдырбози абас икоу ажэакуа? Урт нахдырбоит икало шытыбжьыла асахьа тыхны. *Ажэа-жэа-хэа* наанарцьшуент араку ахэра ашытыбжь. *Ачыр-чырҳэа* наанарцьшуент ацар рашэа ашытыбжь. *аффаҳэа* наанарцьшуент алыу ашытыбжь. *агур-гурҳэа* — азы ашра ашытыбжь.

36-тэи аеаршыцьылара. Абарт ашытыбжьёырцьш ажэакуа ирнаало ахэоукуа рзыцьшааны ижэы.

Аддыхэа, аффаҳэа, ашышьыхэа, аеахэа, агугуахэа, агуз-гузхэа, апыкка-пыккахэа, авыр-вырхэа, ашыр-сырхэа.

Ашытыбжьёырцьш ажэа эцаарас иамоуп *ишца?* — уи дненуент (*ишца?*) ашышьыхэа.

37-тэи аеаршыцьылара. Цака наныу ажэакуа, ахэоукуа рзыцьшааны ижэы.

Дшэапым-рхацэуа, акуша-мыкуша, хьма-цьсыма, мац-сачк, ихраа - зраауа, дкунд - шэындуа, дгурым-шэрымуа.

Аёырцьшэкуа: 1. *Ашацаҳэа* дындэмкулент. 2. *Акыфы-ҳэа* иацхант. 3. *Акыфьхэа* ала дакынт. 4. *Ахьышэцхэа* дынеыжэцэент. 5. *Ашырхэа* дненцацэент.

Арт ашытыбжьёырцьш ажэакуа шыааак-шыааак ауп ирымоу: *а-шаца, а-кыфь, а-хьышэц, а-шыр*; хэа, хьхь ишаххэаз еицьш, суффиксуп.

38-тэи аеаршыцьылара. Ажэенираала налжэы ашытыбжьёырцьш ажэакуа.

Лан ихьлкъонт атык-тыкхэа,
Лаб ибылуент агур-гурхэа,
Лашьа дчалтуент ахухуахэа,
Ацха илкуакуонт ахужэ-хужэхэа,
Лан драшэонт ахьышэц-хьышэцхэа,
Лаб ирыцьцэонт атэмз-тэмзхэа,
Рзлагара лагоит ахьу-хьухэа,
Рлеикуатцэа шуент ачыбу-чыбухэа,
Лан илцкъонт ажэжэа-жэжэахэа,
Рцаца дхахонт аффа-ффахэа.

§ 18. Ашытыбжьёырцъш ажэакуа
реышыацъкара.

ᠠᠰᠢᠲᠢᠪᠵᠢᠪᠵᠢᠶᠢᠷᠴᠢᠰᠢ

Ашытыбжьёырцъш ажэакуа реы еицъшу ашытацък
фисла (џаз хуцыла) еикутхатэуп: *акыр-кырхэа, ашыр-шырхэа, акыгу-кыгухэа, акыи-кыицхэа, ахыр-хырхэа.*

Хахуацъшып ажэа акыр-кырхэа; ари ажэа еицъшу
а-шытацък амоуп: *кыр-кыр, убри акынтэ урт рыбжьара*
ицаргылоит адефис.

Ажэахута хэа еснагъ ашытыбжьёырцъш ажэакуа ирку-
мгакуа иелатэуп: *абақхэа, абырқьхэа, адрухэа, аффахэа,*
ацықьхэа, аеаахэа, ахьарчхэа, афақьахэа, акарахэа, аффахэа,
ацэцэахэа.

Катцарбен казшьарбен реы еицъшу ашытакуа еицданы
иелатэуп: ахы *џх'еиџх'еуеит*, арази *цырцыруеит*, абцъар
џазџазуеит, амра *цахэцахэуеит*; абла *камкам*, амра *шеи-*
шеи, арази *цырцыр*.

§ 19. Ахэоу афы ажэакуа реидхэылара.

Ахэоу афы ажэакуа еидхэылоуп ирыцдарк'уала.
Ари аидхэылара еилыркаауеит азцааракуа рыла.

Азцааракуа хацырхырааны еилахкаауеит ахэоу
иалоу ажэакуа рыцыцъхьаза нак-аак ишеидхэылоу.

Теб абнахьтэ алысы дацаланы нааигоит.

Дарбан? — Теб.

Теб икаицози? — нааигоит.

Иааигози? — афы.

Ишъааигои? — дацаланы.

Иабантэааигои? — абнахьтэ.

39-тәи асаршыңылар. Абри ахсаала шәағьшыңи сийшә-
ырга ахәоукуа:

ᠠᠪᠷᠢ ᠠᠬᠰᠠᠯᠠ
ᠰᠡᠭᠡᠳᠦᠨᠢ ᠰᠢᠶᠰᠡ

1. Кучыта амшынахь дыңшуеит.
2. Хауида амацуртаҕы абыста луеит.
3. Баграт иеызцаа иреихәоит Москвака дышцаз.

1.

Дарбан? — *Кучыта.*
Кучыта икаицази? — *дыңшуеит.*
Дабашуеи? — *амшынахь.*

2.

Дарбан? — *Хауида.*
Хауида икалцози? — *(и) луеит.*
Илуази? — *абыста.*
Иабалуеи? — *амацуртаҕы.*

3.

Дарбан? — *Баграт.*
Уи икаицози? — *иреихәоит.*
Изеихәода? — *иеызцаа.*
Иреихәози? — *дышцаз.*
Иаба? — *Москвака.*

40-тәи асаршыңылар. Иахьжәфыл ахәоукуа, насгы
ағьыршыҕаҕы ишарбоу еңьш, ажәакуа ирыпарк'уала ишен-
дхәылоу азгуашәт.

Амра ихьызнарк'уан ашәағыцааҕы рықуцаакуа.

Амра ихьызнарк'уан

Ихьызнарк'уан рықуцаакуа

Ашәағыцааҕы рықуцаакуа

2. Азаза цырцыруан аҳаскын акны.
3. Ашыжътәи аҕша хьшәашәан.
4. Аколихацәа амхахы ицент.
5. Ахулҕазы араху аеныка игуарлеит.
6. Ацкунцәа абаҳчаҕы ажь рҕаауеит мцәышәла.

41-тәи асаршыңылар. Азпааракуа шәыщырхырааны
игуашәт арт ахәоукуа ркны ажәәкуа нак-аак ирыцарк уала
ишеидхәылоу.

ᠠᠵᠢᠰᠢᠷᠠᠴᠤᠤ
ᠰᠢᠨᠡᠳᠬᠡᠢᠯᠠᠭᠤ

1. Лак ацха икуланы инеуан.
2. Адәны арымз гылан.
3. Атракторист нахья ацәабуара далаг'ент.
4. Аколнхацәа аҗатын еиҗархауент.
5. Аҗамц акны икнахауп Ленин ипатрет.
6. Сахәшьа анҗнырратә институт аҗы аҗара лҗонт.
7. Аҗаацәа ашкол акны ашәтқуа еиҗархант.

42-тәи асаршыңылар. Шәаҗхья, насгьы еидышәкаа
абарт ахәоукуа рҗы ажәәкуас еидхәылоу. Еидхәылоу ажәә-
куа хаз-хазы нахыжәфыл, насгьы азпааракуа рыбжәашәыргыл.

Ахулбыҗеҗа аҗша хьшәашәаза нааҗысит.
Ашьыжь араху гуарҗит.
Апионерцәа ашкол ашҗаҗы ампыл иасуент.
Шыжьла агуааакуа ирхатәонт ахыле-җысыле.
Ахьяж арыҗкья наҗашәент.
Ахьшь ача акыит.
Ашәарыцаа ашьха ақуасаб ишьит.

§ 20. Еиҗыхым ахәоу.

Ақуа хкуеит. Амра гылеит. Аҗарақуа шәахәоит.

Хәоу-цыҗхьяза рыхьз шәхәа аҗышьтеи азхәен.

Изакузаалакь, зҗаарак аҗак азҗоны, ахәоу иалоу
ажәәкуа ирыхьзуп ахәоу хуҗакуа хәа. Аҗышьтеи
азхәен ахәоу ахуҗа хадакуа хәа ирышьҗоуп.

Аҗышьтеи азхәен рыда хуҗа змам ахәоу нахьзуп
еиҗыхым ахәоу.

43-тәи асаршыңылар. Еибышәҗа, насгьы ижәфы еи-
җыхым ахәоукуа, пышьҗакуаны абарт ажәәкуа руаки кала-
ратәи.

1. Ахулҗеҗа. Амра. Ашәаҗшь. Азаза. Араху.
Аетәакуа. Амза.
2. Ааҗын. Ақыҗа. Ахуҗкуа. Абахҗа. Атама. Ажәҗыс.

44-тэй асаршыцылара. Асахъя шэагъшны ижэды атыштын азхэен рыла еибытоу, еиныхым ахэоукуа.

45-тэй асаршыцылара. Иахыжэдыл еиныхым ахэоукуа. Атыштыкуа ирыцышэшъ цэабуак ала, азхэакуа—э-цэабуак рыла.

Амра ташэент. Аецэакуа аацэыртцит. Атых неигуент. Амза гылеит. Ацша аацысит. Агаға фымца лампала илашон.

Азынра ааигуах'еит. Ацша хьшэашэах'еит. Акуабаа-сабаа лениуент. Ацаракуа абахчакуа ирхацруент. Ахракуа сыла рыгтархэхэент. Ауаа амагэа цхакуа ршэыртцит.

§ 21. Ахэоу еиных.

Ацааца тэоуп (и а ба?) акласс акны.

Аколнхааы тракторла (и з ла?) *дцэабуоит.*

(И а н ба?) *Уажэышьта аафынра калеит.*

Ахучкуа хумаруеит (и ш ц а?) *ацъахэа.*

Сомза ақытантэ (и а б а н т э?) *дааит.*

Абарт налкауу ажэакуа ирыхьзузи? Иарбан хэоу хутакуоу урт еилдыргауа?

Ахэоу ағы, атыштын азхэен раамчыдарахазгы, икоуп идегь ажэакуагы, урт атак рыртоит еицшым азцаракуа: аба? изла? аанба? ишца? аабантэ? изеицшроузи? Арт ажэакуа ирыхьзуп ихадам ахэоу хутакуа хэа.

Атыштын азхэен раамчыдарахазгы, ихадам ахутакуа злоу ахэоу нахьзуп еиныхыу ахэоу.

Ашьхантэ илеиуеит арѳаш хьшэашэа.

ᠠᠰᠢᠬᠠᠨᠲᠦ
ᠢᠯᠡᠢᠭᠡᠢᠲᠦ
ᠠᠷᠦᠶᠠᠰᠢᠬᠤ
ᠬᠢᠰᠡᠠᠰᠢᠶᠢᠰᠢᠶᠢ

- Ашьхантэ* (илеиуеит и абантэ?) — ихадам ахэоу хута.
Илеиуеит (арѳашкуа) — азхэа.
Арѳаш (илеиуеит) — атышьта
Хьшэашэа (изеицьшроузи арѳаш?) — ихадам ахэоу хута.

Аколнхацэа еицлабны идрашэоит амхы.

- Аколнхацэа* (идрашэоит) — атышьта.
Еицлабны (ишцьадрашэоит?) — ихадам ахэоу хута.
Идрашэоит (аколнхацэа) — азхэа.
Амхы (идрашэоит?) — ихадам ахэоу хута.

46-тэй агаршьцылара. Шэацьхьа. Зны нахьжэфыл еицьхым ахэоукуа, нас—еицьхым ахэоукуа.

АДЫД-МАЦЭЫС.

Ахучкуа абнахь ицеит маахыр кушэара. Амѳан урт ырыхъеит адыд-мацэыс. Амацэыс каччон. Игургуруан адыд. Аѳаанах'еит ақуаршѳы. Ахучкуа ақьала итцатэеит.

Адыд-мацэыс хнаг'еит. Ахучкуа адэхэыцьшахь инеибар-оит. Ажэѳан ацэакуа хын. Зегь гуръон.

47-тэй агаршьцылара. Еицьхым ахэоукуа еицьхым хэоуны икашэца, азцааракуа шэыцьырхырааны, ыркунаго ажэакуа рыццаны.

- Ахучкуа хумаруеит (и аба?)...
(И а н б а?)... сѳыза (набантэ?)... даант.
Ақуцьма имцанарсит (имцанарси?)...
Ацьсызкцэа (ирк'уази?)... рык'уеит.
Ашэку (и аба?)... икуп.
Аутра (и тагылоузи?)... тагылоуп.
Ахучкуа (и шцьа?)... еибароит.

48-тәи асаршыңылар. Еитышәх абарт ахәәукуа, ырыкунаго ажәәкуа рыцпаны. Ижәәы урт ахәәукуа.

Аңта хытцит. Ажәәан еилг'еит. Амра ыңхондәыңы-туеит. Ааңыңра аант.

Ихадам ахәәу хутакуа еилдыргонт ахәәу хута хадакуа (ма атышыта, ма азхәа), мамзаргыы егырт ихадам ахутакуа.

49-тәи асаршыңырал. Ахәәукуа шәрыңхәа, насгыы акуаңкуа рцнхурас азцааракуа ыкушәыргыл: **изеиңшроузи? дзеиңшроузи?**

1. Асаан ачашә (...) хаа аноп. 2. Абаҳча ацла (...) ыңша тагылоуп. 3. Азы ахыкуан игылан ыаңха (...) хучык. 4. Ақыта азаангуара змыжь (...) дук тәтәан. 5. Акатқур ацәа (...) каңшыкуа тан. 6. Ааны даасналент уафы (...) ауғ. 7. ацәафы (...) бзна аурок иеаг'ирхом.

50-тәи асаршыңылар. Ахәәукуа анахыжәәыло, апышыта цәәбуак ала напышәшь, азхәа—ә-цәәбуак рыла; ихадам ахәәу хутакуа ырыкунаго азцааракуа рышәт, нас цәәбуа хуахуала ырышәшь.

1. Ахучкуа ашәку иаңхеит.
2. Хына ашыацәтәы аалхуеит.
3. Гач иеыза иңтеит акалам.
4. Кама рцәәыс дкарцент.
5. Къасоу аколнхара хантәәәыс дартеит.
6. Сабду карулс аус иуеит.
7. Асас хатыр икурцент.
8. Иара еыла дықан.
9. Ан лызбаб лзы иаалхуеит акыанцәа.
10. Ацлакуа хәан сыла.

51-тәи асаршыңылар. Иахыжәәыл ахәәукуа. Акуаңкуа рцнхурас ихадам ахутакуа ырышәыргыл ырыкунаго азцааракуа.

1. Ашхуа азы (...) ихырцент. 2. Шәарах ацара иңоит (...) ибзиазаны. 3. Ауарбажә ыңруеит (...) аеыхаракны. 4. Ажәәыс ыңқа атра ихшәаны (...) икашәеит. 5. Санду адәны (...) дтәан. 6. Хара акино ахь (...) хңоит. 7. Саб уацәы (...) даауеит. 8. Махаз ашколахьтә (...) даант. 9. Уацәыңза (...) усзыңшы.

1. Ахэоу хуҫа хадақуа хэа изышьтоузи?
2. Изахьзузи ихадам ахэоу хуҫақуа?
3. Иарбан хэоуқуоу еитцыхым хэа изышьтоу?
4. Иарбан хэоуқуоу еитцыху хэа изышьтоу?
5. Ацдышьта аҫак ззыканацо иарбан эцаарақуоу?
6. Акатарба аҫак ззыканацо иарбан эцаарақуоу?
7. Ацдышьта еилзырго, ихадам ахэоу хуҫақуа иарбан эцаарақуоу аҫак ззыкарцо?
8. Акатарба еилзырго, ихадам ахэоу хуҫақуа иарбан эцаарақуоу аҫак ззыкарцо?

§ 22. Еижэлантэу ахэоу хуҫақуа.

Сани, саби, сашьен амхахьы ицент.
Ҫемыри Шэарахьы адэны ихумаруент.
Сандун сабдун ашьашэьртцафэ итэоуп.

Игуашэт актэи ахэоу афэ ахуҫа хадақуа. Ари ахэоу шака цышьта амоузи? Иарбан эцаароу урт аҫак зырцауа?
Абас ала еилшэьрга егьырт ае-хэоукгы.

Ацдышьтақуа эба, ма ицегь инеиҳаны, зхэак афэ ианыкала, ахэоу хуҫа еижэлантэқуа хэа ирышьтоуп.

Амшэ хуаант, ибыбит, аеакент.
Азбаб дьеуент, дацхьонт.

Еилшэьрга арт ахэоуқуа.

Шака зхэа амоузи актэи ахэоу? Аэбатэи ахэоу?
Шака цышьта рымоузи арт ахэоуқуа рыцыцхьаза?

Азхэақуа эба, ма ицегь инеиҳаны, цышьтак афэ ианыкала, нара убас ахэоу хуҫа еижэлантэқуа хэа ирышьтоуп.

52-тэи аеаршьцылара. Абарт ахэоуқуа рфэ ирыцшэшь ахуҫа еижэлантэқуа.

1. Ацкуицэеи азбабцэеи асныка ицент.
2. Амра цхьонт, икацчонт.
3. Аҫан аҫеи калент.

53-тэи аеаршьцылара. Иахьжэфыл, насгьы ирыцшэшь абарт ахэоуқуа рфэ еижэлантэу ацышьтақуа.

1. Ашҫафэ ихумаруан ацкуни азбаби. 2. Кьафуреи Камьгуи азафэ реьркуабон. 3. Ииатцаах'ент адэхэьпшкьуеи абнақуеи. 4. Агуашэ афэ икаауент ажэкуеи ахэарақуеи.

5. Хьмури Астандеи акакан рыкушэонт. 6. Ардэиней, ашамыхьяжьи, ажэтыси, акуебен, ахэинтэрапшыи пса- атауп.

54-тэй асаршыцылара. Иахыжэдыл, насгьы ирыцы- шэшь еижэлантэу азхэакуа.

1. Ачыс хумаруент, ишэахэонт. 2. Ицэырцит амра пхашьяпхато, иныкучцент иагуампхазо. 3. Ала цэгьа иагьяфом, иагьяжэуам. 4. Ашеку оызоуп, дырра рхагоуп. 5. Атар цыруент, рытракуа карцонт. 6. Ныгуи Ниней хасабуент, идуент. 7. Рамшыыху акалакьяхь дцент, дхуха- хутит, диеаант. 8. Амшын еисуент, игургуруент.

Амхкуеи адэкуеи авар рыкулеит. Хара ихакушэон ацыцындреи амаахыри.

1. Игуашэт еижэлантэу ахутакуа актэй ахэоу афь.

Иарбан хэоу хутакуоу урт нахдырбо: ахута хадакуа ракуу ихадам ахутакуа ракуу?

Иарбан ажэоу ари ахэоу афь урт еилдырго?

Абас ала еилшэырга аэбатэй ахэоугьы.

Еижэлантэу хэа ирыпхьазонт иара убасцэкья иха- дам ахэоу хутакуа оба, ма ицегь инареиханы, насгьы урт ажэак инаадхэылоу, ма эцаарак атак аназы- карцо.

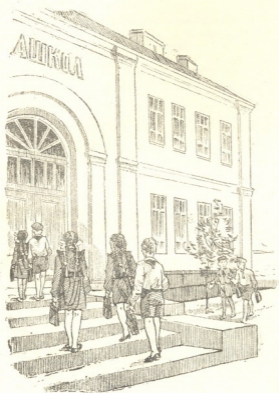
55-тэй асаршыцылара. Иахыжэдыл, насгьы ирыцы- шэшь абарт ахэоукуа рфь еижэлантэу ахутакуа.

1. Азаза цырцыруан ахаскьынкүеи абыбькүеи рфь. 2. Аколихацэа абазарахь ирг'ент ашэыр, ашэ, ахуша. 3. Хара лассы-лассы хдалон абнахь, адэахьы, ахуахьы. 4. Ажэардэына акамыршшакуеи, аматакуеи, ахуацакуеи афонт. 5. Саб абнахьтэ иааиг'ент амфь афырмахьди. 6. Ашьацатэ фабрикафь икарцонт амагукуеи, атуфликуеи, аймаакуеи. 7. Ахаскьынкүеи ашэткүеи ашьхыцкуа рхап- ыруан.

Ахэоу хута еижэлантэкуа, оа-жэак инареихау, еику- ртхонт кьардала. Ал, ахурма, нас амжэа, уака иры- кууп ажьымжэа. Сани, саби, сашьей аколихарафь аус руент.

Ахэоу ахута еижэлантэкуа рынтэамтафы и, ма гый
ангылоу, насгым урт өажэак ианренхам, акьарда атахэм
Уаргым саргым ханкулацэоуп. Зази Гачи ашкол

26935720
212-1110133

56-тэй аеваршыцылара. Абри асахья шэхы нархуаны,
ижацы еижэлантэу ахутакуа злоу ахэоу.

§ 23. Ахьызка.

Акарандашь. Апери. Акалам. Амелантра.

Акарандашь матэаруп.

Апери матэаруп.

Акалам матэаруп.

Амелантра матэаруп.

Иарбан матэарзаалак иамоуп иара ахатэм хьзы.

Аматэар ахьыз хьырбо ажэа иахьзуп ахьызка.

Аматэар ахьыз хэрбо ажэакуоуп, мамзаргьы хьызка-куоуп:

Ауаа рыхьзкуа: Хьмур, Кама, Нина, Шэарах, Даут, Цьансыху, Сырма, Хьыкур, Қьаамын, Кучыр, Дамен...

Аўстэкуа рыхьзкуа: ажэ, ацэ, аеы, акамбашь, ауаса, ацьма, ахэа, ала, ацгу, аеада, агужь, амшэ, акуцьма, алым, абжьас, акуасаб, ажьа...

Аўсаатэ рыхьз: акуты, агуагушь, акуата, акыз, акармацьс, абазыр, ахэмхэ, ауарбажь, ахьяжь, ардэына...

Анырхага матэахукуа рыхьз: атрактор, акомбани, акуаған, аеага, ажыга, ачалт...

Аўсабарафьы икало-иныло рыхьз: акуа, асы, афыртын, аўта, акырцх, адыд, амацэыс...

Ахьызка этааракуас иамоуп: дарбан? иарбан? дзакузи? изакузи? дызустда?

Азцаара дарбан? ауае иоуп изызкыу. Дарбан? — ахаца, аўхэмс, ахуцы, ан, аб, ацааы, арцааы, ахақьым, агроном, афырхаца, Қьамсыс, Тамара.

Азцаара иарбан? ауае иахь иўхьязам зегьы ирызкыуп. Иарбан? — аеы, ацэ, азыцэа, ахьшь, ацла, амра, апыр, аўба, адэыўба, асы, акуа, ахшые, ахуцра, агутакты...

57-тэи аеаршыцьылара. Иахьжэаыл, насгьы акуаўкуа ртыўафьы иацахьыу ажэакуа шэыргыл.

... афабрикафьы аус иуеит (дарбан?)

... ацаецаа ацара дирцэит (дарбан?)

- ... ашәа ахәонт (и арбан?)
- ... атзамцафәы икнахауп (и арбан?)
- ... ахьхьахәа иленуент (и арбан?)

ՀԱՅԿԵՆՆԵՐ
ՅՈՒՆԵՍԿՈՒՅԵ

58-тәи ағаршыҕылары. Иахьжәфыл. Ахьызқауа ыры-
тышәшә.

1. Аколихафәы дцәвуонт. 2. Аусуфәы джьиуент. 3. Ацафәы
дыоуент. 4. Ахьча ағарпын айрхәонт. 5. Ашәарыцае ақуа-
саб ишшит. 6. Акуты каркаруент. 7. Ахәыс агуашә иадгы-
лоуп. 8. Ақаскын иатәах'ент. 9. Амра ҕхонт. 10. Ахуц-
куа азахьы ицоит.

Ахьызқауа хаз-хазы ижәфәы, азцаарақуа *дарбан?*
иарбан? ырызшаны, цака ишарбоу шәафәшны:

<i>Дарбан?</i>	<i>Иарбан?</i>
аколинхафәы	ақуасаб

§ 24. Ахьҕхьазара зацәи ахьҕхьазара рацәи.

Ажәтыс — акоуп; ажәцарақуа — акы атқкыс еиҕауп.

Ацәа — акоуп; ацәақуа — акы атқкыс еиҕауп.

Ажәа, изакузаалак акы зацәык анаанарҕшуа, уи
ахьҕхьазара зацәы амоуп рхәонт.

Ажәа, акы атқкыс еиҕаны, ирацәаны нанаанарҕ-
шуа, уи ахьҕхьазара рацәа амоуп рхәонт.

Ажәақуа ажәтыс, ацәа — ахьҕхьазара зацә рымоуп;
ажәцарақуа, ацәақуа — ахьҕхьазара рацәа ры-
моуп.

Афырҕшитәқуа: Ауафәы. Ашәку. Ағны. Ахәынаҕ.

Арт ажәақуа иарбан хьҕхьазароу ырымоу?

59-тәи ағаршыңылар. Хыхьтән ажәәкуа ахыңхьазара
раңәәғь ишәыргыл.

ᠠᠵᠢᠬᠢᠨ ᠰᠢᠶᠢᠵᠢᠮᠤ
ᠰᠢᠶᠢᠵᠢᠮᠤᠨᠠᠵᠢᠬᠢᠨ

А җ х ы н ш ы ж ы м.

Аҗхын амра гылоит шыжымтанза. Ацаракуа аччаҳәә
ашәә рҳәоит. Ашәтқуа еилычҗоит. Аж ырлоит. Абаҳчағь
иҗалоит аңәәкуа, абхәәкуа, аҳакуа.

Аколихаңәә ашаңқыраз усура иңоит. Азаза разынҗас
аҳаскын иақутәоуп. Ашьхыңқуа аңа еизыргоит.

Аҗхын амш аууп, аңых кьәғуп.

60-тәи ағаршыңылар. Абри ажәабжь хаз-хазы нал-
жәәаа ахыңхьазара заңәи ахыңхьазара раңәи эмоу ажәә-
куа.

Ағыртытәкуа:

Аңағь — аңағ-ңәә	Ауаса — ауаса-куа
Анхағь — анха-ңәә	Ажә — ажә-куа
Ахаңа — аха-ңәә	Акуты — акут-куа
Арңағь — арңағ-ңәә	Ала — ала-куа
Аусуғь — аусу-ңәә	Аңгу — аңгу-куа
Члоу — члоу-аа	Аңла — аңла-куа
Лыхны — лх-аа	Ашәку — ашәку-куа.

Ажә хутакуа: ңәә, куа, аа — суффикскуоуп, урт ахыңжа
анңәамтағь игылоуп.

Ҙәә ауағь изкыу ахыңхьазара раңәә хнарбоит: аңкун —
а ч к у н-ңәә, аҗаб — а җ а б-ңәә, ашәарыңағь — а ш ә а р ы ң а-
ңәә, аколихағь — а к о л и х а-ңәә.

Суффикс куа ауағь изкым ахыңхьазара раңәә хнар-
боит: ағь — ағь-куа, ажә — ажә-куа, аңә — аңә-куа, ажъя —
ажъя-куа, аңь — аңь-куа.

Агуаңа. Асуффикс куа зны-зынла ауағь изкыу ахың-
хьазара раңәә анахнарбогы ыҗоуп: ахучы — а х у ч-куа,
аҳәса — а х ә с а х у ч-куа, ақыртуа — а қ ы р т-куа, аурыс —
а у р ы с-куа.

Аа — ажә анңәамтағь игылоуп, абрыгь араңәә хзырбо
суффиксуп.

61-тәи ағарышыңылар. Абарт ажәәкуа ахыҕхьыҕара
раңааҕы ишәргыл, ара ишану еиҕш еиҕаҕны:

арҕааы	арҕааҕа
амхы	амхыа
араһаа
аҕа
аҕны
аиҕарыҕа
аша
аҕаыс

ᠠᠪᠠᠷᠲᠤ ᠠᠵᠠᠭᠠᠴᠤᠠᠨ
ᠠᠬᠢᠬᠢᠬᠢᠬᠢᠬᠢᠬᠢ

§ 25. Ахатәы хьызқакуа.

62-тәи ағарышыңылар. Шәәҕхьа. Иахыжәфыл. Ибан
дула иәу ажәәкуа ирыҕышәш.

Ҙара хтәылаҕы азынас дуқа раңаоуп: Дон, Днепр, Лена,
Енисей, Кубина. Азынасқа рахьтә җара җажәлар җыдала
бзна ирбоит аурыс зынас ду Волга.

Волга аҕшаҕәәкуа рәы икоуп ақалақ бзнахуқа: Ста-
линград, Казан, Горки. Ақалақ Горки—аурыс шәкуәҕы ду
Алексей Максим-иҕа Горки иҕсадғылоуп.

Ауаа рыжәләкуа, рыхьзкуа, рабаҕаа рыхьзкуа,
аҕстәкуа рыхьз җыдакуа, анхарта дгьылкуеи, азкуеи,
ашьхакуеи рыхьзкуа—арт хатәы хьызкуоуп. Ахатәы
хьызкуа ибан дула иәлатәуп.

63-тәи ағарышыңылар. Шәхы наххәәаны ижәҕы.

Зны ижәҕы шәыхьз, шәыжәла, нас шәәни шәәби, шәә-
хәшәҕәеи шәәшәҕәеи рыхьз, урт рабыхьз, рыжәла. Уи
ашьҕахь ижәҕы шәәхьынхо нахьзу (ақалақ, ақыҕа).

Шәәлага абас:

Сара исыхьзуп.. Саб ихьзуп... Сан илыхьзуп... Сашә...
ихьзуп. Саҕәшә... илыхьзуп. Сара сынхоит...

Аконверт ишакурыәуа еиҕш, шәәдрес жәҕы.

64-тәи ағарышыңылар. Шәәҕхьа. Иахыжәфыл.

Кыр исзаҕсоу саб!

Сара уажәы Акуа сыкоуп. Акуа қалақ ышзоуп. Ам-
шыи еиқа иаҕкууп. Амшыи еиқааҕы аҕбакуа ныкуоит.
Иаарласны сани сарей ббала Асовет Еидгыла ахтны қала-
қахь, Москваға хдоит. Нас дәыббала хдоит Ленинград.

Ацара алагамтазы сара хқытахь — Арасазыхька / сьын-
хэуент, насгьы уака избап сзеилахауа Мыку ацшахь.

Уй ха Гунда.
07/15/2011
2022/07/15/2011

Ахатэм хьызкуа ирыцшэш.

§ 26. Аказшьарба.

Ацла харакы. Ацла лаку. Ампыл ду. Ампыл хуцы.

Ацла — хьызкоуп. Ажэа харакы ахьызка надхэмлоит, уи ацла зеицшроу хнарбонт.

Ажэа лаку ахьызка надхэмлоит, ацла зеицшроу хнарбонт.

Ампыл — хьызкоуп. Ажэа ду ахьызка надхэмлоит, ампыл зеицшроу (изакароу) хнарбонт.

Ажэа хуцы ахьызка надхэмлоит, ампыл зеицшроу хнарбонт.

Ажэакуа харакы, лаку, ду, хуцы ахьызка надхэмлоит, уи ашьтахь игылоуп. Арт ажэакуа нахдырбонт аматэар зеицшроу, уи дыргас намоу.

Аматэаркуа зеицшроу, дыргас ирымоу хзырбо ажэакуа ирыхъзуп **аказшьарба**.

Аказшьарбакуа атак рзыкардоит аццаракуа: дзеицшроузи? изеицшроузи? дышцакоу? ишцакоу?

Изеицшроузеи ацла, дыргас намоузи? Абар уи дыргас намоу: ацла харак, ацла наа, ацла лаку, ацла цшза...

65-тәи асаршыңылар. Шәәһьә. Ажәәқуа шәһьә-
хырааны ахәәуқуа еибшәтә.

Абирак каһьш, асолдат ырхатә, ашкол ың
ду, аһьхынтәи атых, ацла ҳаракы, аҳаскын еитәә
Аказшьарбақуа ирытшәһь.

Ағырһьштәқуа:

акаһьш—атәә *каһьш*,
алаку—атәә *лаку*,
аду—ампыл *ду*
ашкуақуа—ауаса *шкуақуа*.

Ақатарба ахала нанықуа, аһьхә игылоуп а (а-каһьш),
аха ахьықка нана ытагылалакы а ағыршәонт (атәә ка-
һьш). Уи ацрымшәәқуа ажәәқуа ҳзеиһьшыуам: атәә
а ка һь ш ь ҳазхәом.

атәә каһьш	атәә каһьш-уп,
атәә ҳарак	атәә ҳаракы-уп,
ампыл ду	ампыл ду-уп,
ауаса шкуақуа	ауаса шкуақуо-уп.

Иааган аһьхәтәи арбазақуа: атәә каһьш — атәә ка-
һь ш ь уп. Излеиһьшымзи арт? Атабырғазы, тақыла еиһь-
шуп, аебағы иахдырбоит атәә шыкаһьшыу. Атәә ка-
һь ш ь анаххәо, ажәәқуа еимадоуп, еидхәылоуп, аха урт
арака ахәәу рылымтәит. Арт ажәәқуа ақатарба рыцаһьтар,
ирытшәонт ахәәу: атәә ка һь ш ь ғшәәнт.

Атәә ка һь ш ь ағы ажәә ка һь ш ь қазшьарбоуп.

Атәә ка һь ш ь уп — хәәууп, ағуақы нағзаны иаанарһь-
шәонт. Ажәә ка һь ш ь уп — формала қатарбоуп.

Ажәә хуа уп—қатарба суффиксуп, аха уи аказшьарба
ианәлалак, усқан аказшьарба ақатарба форма аанахәонт.
Иаххәәп: акаһьш — и ка һь ш ь уп, ашкуақуа — и ш ку а-
ку о уп, абра—и бро уп.

Ажәәқуа: и ка һь ш ь уп, и ш ку а ку о уп, и бро уп
— тақыла қазшьарбақуоуп (иаххәәп: аһьынка хаауп, ам-
куба ашоуп, ампыл геһьуп).

66-тәи асаршыңылар. Ақуаһьқуа ртыһьағы ишәыргыл
иатахыу аказшьарбақуа:

аҳаскын . . .	атәә . . .
асы . . .	аха . . .
апатырқал . . .	абжен . . .

67-тәи асаршыңылар. Ахәоукуа анахыжәәҗәтә, аҗә-
зшырбакуа ирыңышәшь.

Апионерцәа абирак каңшь нарҗонт.

Аб хуцы, тәыәа ду, абнахь иаг'ент абгаду.

Ажә җра атша ариит.

Ажәа ехуа амшә алымҗа хтәаны нарҗент.

Бгахуцы млашык абахҗа инытәлент, уаҗа набент ажы-
мжәа еикуатәакуа.

Амаху аза тартаруент.

Сгу арҗыхоит аңша хышәашәа.

Атлакуа абыҗь өеиҗь рымтаңсоуп.

Ажәәан иаңәа азааиҗуа, ашыха җарак ду аҗы, цыс
тыраатәс аҗы убоит.

Аңстхәа еилач аахчылент.

Амра каңҗа анакуцчауа, амра цахә-цахә ианарла-
шауа, абри аены гурҗбахухазоит.

§ 26. Ахатә хызыцынхуракуа.

1. Қытәк аҗны инхон лагажәыкыи такуажәмкыи. Әныжә
хуцык иенан дара.

2. Алыгажә шәарацара дцент. Иара даанза, атакуажә
дхакон. Лара асра бзианы илдыруан.

3. Уара иухәарҗыи жәоху, сара исхәарҗыи жәоху, из-
хәалакҗыи жәоху (ажәа рыццәк).

4. Җара җажәлар ду аибашыра рҗахзам.

5. Шәара акино ахь шәңонт, җара — атеатр ахь.

Җара җәңцәажәа иалоуп ажәакуа: сара, уара, бара,
иара, лара, җара, шәара, дара. Арт ажәакуа ахызыкакуа
ртыҗаҗы иҗылоит.

Абас икоу, ахызыкакуа рцынхурае ххы иахархуо
ажәакуа ахызыцынхуракуа хәа ирышьтоуп.

Арт ахызыцынхуракуа, ахызыкакуа реиңш, аҗак
рнаҗонт азцааракуа: дарбан? ма нарбан?

Ауаҗы иҗы данахцәажәо сара иҗәонт; азәы наниаңәа-
жәо уара рҗәонт (дхаҗазар), ма бара рҗәонт (дыҗхәыс-
зар); азәы нанихцәажәо иара рҗәонт (дхаҗазар), ма—лара
(дыҗхәысзар).

Ауаҗы, цыоуы иерыдкыланы, иҗы данахцәажәо — җара
иҗәонт.

Азэм еиҳаны ауаа ианрацэажэо шэара рхэонт.
 Азэм еиҳаны ауаа ианрыхцэажэо дара рхэонт.

Ахьызцынхуракуа сара, уара, бара, иара, лара, хара, шэара ырыхьзун ахатэ хьызцынхуракуа.

Сара, хара — актэи ахафэм хьырбо хьызцынхуракуоуп.
 Уара, бара, шэара — асбатэи ахафэм хьырбо хьызцынхуракуоуп.

Иара, лара, дара — ахцатэи ахафэм хьырбо хьызцынхуракуоуп.

68-тэи асаршыцылара. Шэтетрадкуа ирышэца ахьызцынхуракуа ртаблица (гуаларшэагас).

Ахатэ хьызцынхуракуа.

	Азацэ хьыҕхьа-зара	Арацэа хьыҕхьа-зара
1-тэи ахафэм	<i>сара</i>	<i>хара</i>
2-тэи ахафэм	<i>уара, бара</i>	<i>шэара</i>
3-тэи ахафэм	<i>иара, лара</i>	<i>дара.</i>

69-тэи асаршыцылара. Атаблица нану ахьызцынхуракуа рыщыҕхьаза ахэоукуа, шэхала ихуцны ижэфы.

Хьызцынхуракуоуп абартгьы: **ари, ани, арт, ант, уи, урт, зегьы.**

§ 27. Акацарба.

70-тэи асаршыцылара. Асахьакуа ирыцафэу ахэоукуа шэрыҕхьа.

Ацафэи ашэку
даҕхьонт

Аҕхэмс
дзахуент

Ахаирлан
ҕыруент

Атрактор
цаауонт.

Иахьжэфыл ахэоукуа, насгьы ирыцышэшь акацара хьырбо ажэакуа. Арт ажэакуа ирыкунагахаша азцааракуа архуакуа ирташэыргыл.

71-тәи асаршыңылар. Иахыжәфыл. Акуаңкуа
хурас ибжьашәыргыл акацара хзырбо ажәакуа.

1. Ашәарыцаә аңслахә деиhsны...
2. Абгахуцы акутытра... 3. Ажьтааөы амтәышә... 4. Ажьа
абна... 5. Ажә атәа...

Ирытышәшь акацара хзырбо ажәакуа.

Акацара аазырңшуа ажәакуа ирыхъзун акацарба.
Акацарба атак рнаңонт азцааракуа: икаиңози? икал-
цози? иканаңози? изәузи? дзәузи?

72-тәи асаршыңылар. Шәаңхьа.

Сми цаан зегъы зытит,
Абъы пытын, зегъы шәтит.
Ахьта абакоу, амра ңх'ент,
Атых назцан, амш назхант.
Ажәлар х'ноуп, ашәа рхәонт,
Адгьыл рцәауан, иларцонт.

Д. Гулиа.

Иахыжәфыл. Акацарбакуа ирытышәшь.

Ацқун дыәуент. Ахаирплан ңыруент. Азбаб ашәку да-
ңхьонт. Аеырхумарөы аөы ирхумаруент.

Иқухаргылап азцааракуа: икаиңози? иканаңози? Ацқун
икаиңози?—дыәуент. Ахаирплан иканаңози?—иңыруент.
Азбаб икалцози?—даңхьонт. Аеырхумарөы икаиңози?
—ирхумаруент.

Иаххахарштрым: ауаөы нанизкыу икаиңози, ика-
лцози, икарцози хәа хцаауент. Ауаөы изкым ханах-
цәажәо, иканаңози хәа хцаауент.

Икаиңози аколихаөы?—дцәауонт, илаиңонт,
дчалтуент, драшәонт, итеигалоит.

Иканаңози акармаңыс?—ашәа ахәонт, иңыр-
уент.

73-тәи асаршыңылар. Иахыжәфыл ажәаңкакуа. Ака-
царбакуа ирытышәшь.

Ажәаңкакуа.

Ауаөы дыңсыр—нажәа итынхоит, аөы ңсыр—адөы
атынхоит.

Напы еилаңса уаөы даазонт.

Ала шуент, аөы хәуент.

АЖӘҘҘС.

Адгьылкуа еитәахоит,
Амра хаала ирхаҗхоит.
Ааҗыраами ажәҗ хынҗәит,
Җашта, җгуара интаҗрит.
Ахыбракуа еимнадөит,
Атра матәаху еизнагоит.
Ичырчыруа феихак амам,
Игуарҗа-гуарҗә уи саламла.

Ауаҗы дтәоуп. Ахуҗы дыҗәоуп. Амелантра апарта икугылоуп. Акарандашь астал икуп.

Ажәакуа: дтәоуп, дыҗәоуп, икугылоуп, икууп — нахдырбөит аматәар зтагылоу. Амаҗәар зтагылоу хзырбо ажәа уигы кәҗарбоуп.

Ажәакуа дыҗәан, дтәан, дышьҗоуп, дгылоуп нахдырбөит хзыхҗәажәо дызтагылоу, уи акгы шыканмҗо. Аха дыҗәөит, дтәөит, дышьҗалөит, дгылөит ххәар, ускан наабөит хзыхҗәажәо ак шыканҗо.

Дыҗәан, дыҗәоуп, дтәан, дтәоуп, дышьҗан, дышьҗоуп, дгылан, дгылоуп — арҗгы кәҗарбакуоуп, нахдырбөит аматәар зтагылоу.

75-тәи ағаршыңылар. Иахыжәфыл ахәоукуа; акапара хзырбо ажәакуа пәабуак ала ырыҗыһәшь, аматәар зтагылоу хзырбо ажәакуа—ә-пәабуак рыла.

1. Ажы джыуөит.
2. Сандра дтәоуп.
3. Мез дгылоуп.
4. Шьалуа дыөөит.
5. Аҗхьарҗа кнахауп.
6. Аеы кьыр-кьыруөит.
7. Акамбашь жахөит.
8. Ахуархьөы дхуархьуөит.
9. Ахуҗы дыхумаруөит.

§ 28. Акацарба аамтакуа.

76-тәи асаршыцылара. Зны шәрыфхья ихасхьюу, хзырбо ахәуокуа, нас—уажәтәи хзырбо, ацыхутәи—икалцәи хзырбо.

1. Аурок акны ашәку **хаңхьон, хаеуан.** Арцааы адтакуа дрыңхент, хара атетрад ағы нааент. 2. Уажәи сара ибзианы саңхьонт, **сыәуент.** 3. Уатәи хара **хаңхьараны, нааөрәны** хакоуп ажәабжь. Аены ажәабжь **саңхьяп,** акласс ағы изөмп.

Цәабуак ала ырыцшышәшь уажәтәи аамта змоу акацарбакуа, оба рыла — инасхьюу аамта змоу, цәабуа хуахуала — икалаша аамта змоу.

Акацарбакуа реентарк'уент аамтакуа рыла. Акацарба иамоуп х-аамтак: уажәтәи, инасхьюу, икалаша.

Уажәтәи аамта атак рнаотит азцааракуа: **икаитцози? икалцози? икарцози? иканацози?**

Инасхьюу аамта атак рнаотит азцааракуа: **икаитцази? икалцази? икарцази? иканацази? ма икаитцозыз? икалцозыз? икарцозыз? иканацозыз?**

Икалаша аамта атак рнаотит азцааракуа: **Икаитцарызи? икалцарызи? иканацарызи?**

77-тәи асаршыцылара. Шәаңхья. Инасхьюу аамтәи, икалаша аамтәи змоу акацарбакуа ырыцшышәшь.

Амәакуа ркны асы зытит,

Амахукуа ркны абьы тьсит.

Ихынхәышт уажәшьта аңсаатә,

Игурьбо, ишәахәо ладатә.

78-тәи асаршыцылара. Шәаңхья, насгым цыңцәахациыңхьяза ахы азышәпшаа.

1. Амра лассы игыломыт. Иарфәиәуан ацаа. Асы шытан. Ацлакуа кьантазза игылан.

2. Амра ашәахуакуа адгьыл дырфх'ент. Идәыкулент аафьнтәи асырз. Инатәах'ент ахаскын. Ладантә наант аңсаатә.

3. Ацла амахукуа рғы ажьымжәакуа уаркаленуент. Абькуа каңсоит, ацлакуа ырыцшәаны. Ахаскын өеижьхонт есаaira. Ашәтқуа канзоит. Аңта еиқуатәакуа ажәдан ихчылонт. Инеиужьынгы акуа аулоит. Амхкуа таргалоит.

Иахьжәөыл. Цыңцәахациыңхьяза акацарба аамта шәыңсах: актәи ацыңцәахағы акацарбакуа шәыргыл уажәтәи аамтакны, аәбатәи акны—икалаша аамтакны, ахҗәтәи—инасхьюу аамтакны.

§ 29. Акацарба амасдартә форма.

Актәи акласс аҕы Тандел итцент аера, аҕхыара, аҕааабра
Хьмур азахырта фабрикаҕы аусура далаг'ент
азахра дазказаны дкалеит.

Аамтәи, ахыҕхыазарей, ахаҕи хазмырбо акацарба на.
хьзун акацарба амасдартә форма, ма ус нааркыаҕыны
амасдар рхәоит. Амасдар алгамтаҕы игылоуп асуффикс ра
(абзнабара, ахьчара, аныкуара).

Амасдар атак анаҕоит азцаара: наҕахьузи? Иаххәап
наҕахьууп: ашколахь нанаамтоу анеира, азызырәра, аеыр-
тынчны атәара, адцакуа рынагзара.

79-тәи аеарышьцылара. Иахьжәәыл, насгы ирыцы-
шәшь амасдаркуа.

1. Шәыҕсадгыыл ахьчара еснагь шәашьҕаз! 2. Асовет
тәыла аҕхыраара еснагь насыҕс иҕхыаза! 3. Мала тәара
уаҕ дбыжьнах'уент, мала ныкуара уаҕ даркьалонт. 4. Аца-
ра лашароуп, ацарадара лашьцароуп. 5. Амоҕа набду изы
акы аера даҕуп, набду адырра нитароуп, аха уи аҕхыара
издырам. 6. Шьҕа ашколахь ацара наамтоуп. 7. Атәәкуа
ашәтра налаг'ент.

Аиҕахәаразы азцааракуа.

1. Акацарба захьзузи?
2. Акацарба аамтакуас намоузи?
3. Акацарба уажәтәи аамтаҕы нахнарбози? инасьхоу
аамтаҕы? икалаша аамтаҕы?
4. Иарбан аамтоу абарт акацарбакуа ирыммоу: даҕхь-
онт, икаиттон, иршуент, даслап.
5. Изахьзузи акацарба амасдартә форма?

§ 30. Еикуруҕхыазо ажәәкуа рыбжьара акьарда аргылара.

Еикуруҕхыазо ажәәкуа рыбжьара акьарда дыргылоит.

Аҕырҕштәкуа:

Ашәку, акарандашь, акалам, аперо, амел, алинеика
рцага маҕаахукуоуп. Акуаҕан, аеага, ажыга, ачалт, амага-
на, атрактор, аебыга иырхага маҕаахукуоуп.

Иарбан ҫымтазаалак патданак'уа хуҫа-хуҫала ишоуп.
Хуҫак аҫы иалоуп хәоук, ма ахәоуқауа ҫытк. Абас
икоу ахуҫа рҫаза ҫыцла ирәуент.

Арҫаза ҫыцла иналаго аҫымта ахуҫа абзац хәа
шьдоуп. Иарбанзаалак аҫымта абзацла ишоуп.

ᠶᠡᠨᠨᠢᠨᠨᠢᠨᠨᠢ
ᠶᠡᠨᠨᠢᠨᠨᠢᠨᠨᠢ

81-тәи аҫаршыҫыллара. Ажәабжь „Аҫсыцәгьара“ шака
абзац амоузи? Иарбан актәи? аҫбатәи? ахҫатәи?

Ашьыжьтәи амырхуагакуа.

Амра жжаза ахра иҫавтит. Ашьыжьтәи амырхуагакуа
нахьабалак идәыкунаҫент.

Амырхуагакуа руақы ахьажь ахьыкутәаз инакуҫҫент.
Ныкуҫала-аакуҫала, ҫыхуаршәшәа ҫытҫраан, акыж-кыж-
ра илаг'ент. Нас инаҫшы-ааҫшы, ҫыкүрен фара аут-
рахь иҫент.

Даға мырхуагак акутытра инакуҫҫ'ент. Ахьтәы ххәа,
барфын жакьа амтәыжәәакуа ааршәшәан, акыи-кыи хәа
ҫнатит. Иаразнак акутқуа зегьы еибаркаркаруа илаг'ент,
хаушәышьт хәа.

Мырхуагак ашьхымзакуа инарыкуҫҫ'ент. Ашьхыцкуа
ршьхымза ахышә инкылҫшит, нас иҫтыҫраан в-в-выхәа
цхаагара иҫент.

82-тәи аҫаршыҫыллара. Шака абзац амоузи ажәабжь
„Ашьыжьтәи амырхуагакуа“? Иарбан актәи абзац? аҫбатәи?
ахҫатәи? аҫшьбатәи?

§ 33. Ажәа архуакуа рҫакра.

Азын даара ихьдоуп. Кучыр даҫхьонт И. Коҫонна
нажәеинраала «Азын».

Актәи ахәоу аҫы иаабонт ашықус иамоу аамтәк—азын.
Аҫбатәи ахәоу аҫы азын ажәеинраала хыс иамоуп. Убри
акынтә уи архуакуа ирҫахкыит.

Абас, ажәа абжьааҫны патданак'уа акы хыс иана-
хтә, ма акы ианахьзахтә—уи архуакуа ирҫахк'уент.

Архуакуа ирҫахк'уент—ажәабжькуеи ажәеинраалакуеи
рыхьзкуа, ажурналкуеи, ашәкукуеи, афабрикакуеи, азауад-
куеи, аколихаракуеи, аҫбакуеи рхәтәы хьзкуа.

83-тәи аҫаршыҫыллара. Иахьжәдыл арт ахәоукуа, нас-
гьы изыхутоу ажәакуа архуакуа ирҫашәк.

Апионер дҫубҫоуп. Ажурнал Апионер снапы атәзәонт.
Амра алашара хәкуҫҫонт. Аколихара Алашара амал раҫәа-

ны намоун. Камачыч дызбаб царын. Д. Гудиа /Проман
Камачыч саңхейт. Храк днафалейт Хмыч шэарыцаф-ныкуа-
шы. И. Коронна ипоема Хмыч шэарыцаф-ныкуафм даара
сгу нахуейт. Афабрика Октябр заа аплан иааггзевулл; (Саб
афарпын сзыкайттейт. Ажэинраала Афарпыг (сэукеитл) 33

Аиҗахэаразы азҗаарақуа.

Апреверб захьзузи? Ишэгуалашэыршэа афырҗштэқуа.
Изахьзузи ажэа еилаца? Ишэгуалашэыршэа афырҗштэ-
қуа.

Изахьзузи ашьтыбжьфымҗш ажэа? Ишэгуалашэыршэа
афырҗштэқуа.

Изахьзузи еиҗыхым ахэоу? Ишэгуалашэыршэа афыр-
җштэқуа.

Изахьзузи еиҗыху ахэоу? Ишэгуалашэыршэа афыр-
җштэқуа.

Изахьзузи еижэлантэу ахэоу хуҗақуа? Ишэгуалашэыр-
шэа афырҗштэқуа.

Ахьызка захьзузи? Ишэгуалашэыршэа афырҗштэқуа.

Аказшьарба захьзузи? Ишэгуалашэыршэа афырҗштэ-
қуа?

Изахьзузи ахатэ хьыздынхурақуа? Ишэгуалашэыршэа
афырҗштэқуа.

Акатарба захьзузи? Ишэгуалашэыршэа акатарба аам-
тақуа.

Амасдар захьзузи? Ишэгуалашэыршэа афырҗштэқуа.

Ափշьбатәи акласс акны ицатәу.

§ 1. Ажәа аилазаара.

(Аиҗахәара).

Афьхьангыла	Ажәа ашьаҗа	
	ашьагуд	асуффикс
а	оны	ка
	оны	к
	оны	с
а	оны	итә
а	бна	хь
а	бна	ра
а	бна	кы
	бна	тә
	бна	ла

Афьхьангыла	Ажәа ашьаҗа		
	Апреверб	ашьагуд	Асуффикс
а	в	га	ра
а	җ	га	ра
а	х	га	ра
а	ха	га	ла + ра
а	җа	га	ла + ра
а	д	га	ла + ра

Еигуцху ажәакуа ирзеиңшу ахута нахьзуп ажәа ашьагуд. Еигуцху ажәакуа ирыхьзаҗтәыр калонт шьагудк змоу ажәакуа хәа.

1-тәи ағаршыңылар. Арт ағырғыштәкуа аууиәһыла шәтетрадқуа рәы, насғы азцаарақуа атак рыштәт.

1. Ажәа шыагүт захызузи?

2. Иарбан жәа хуҭоу ахадара җакы азғырғышыгауа?

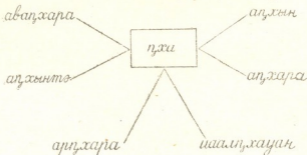
Игуашәт уи абарт ағарғышыгақуа рыла: агу, агуҗа; афара, афатә, иахфап.

3. Аңхьангыла хәа изышыҭоу арбан? Абарт ажәақуа рәы аңхьангыла шәыргыл: чкунк, ҫнык, збабк, рҗәык, шыақы, ҫызак.

4. Ашыагүт аңхьа игылоу ахуҗа иахызузи? Апревербқуа ажәа ахадаратә җакы шыҗарыҗсах'уеи? Уи аашәыргышы абарт ажәақуа шәыҗырхырааны: аҗара, алҗара, акаҗара, авҗара, ацҗара, аҗҗара, ахҗара, ацәҗара.

5. Иахызузи ажәа ашыагүт ашыҗахь игылоу ахуҗа? Асуффиксеқуа ишыҗарыҗсах'уеи ажәа ахадаратә җакы? Иаашәыргышы ари абарт ағырғышыгақуа рыла: аху, ахуҗа; аҫны, аҫнатә, аҫыра; аҗкун, аҗкунцәа; анхара, анхаҫы; азахра, азахҫы.

§ 2. Еигуцхуу, шыагүтк змоу ажәақуа.

Ишәхашәмырштын: эхатә җакы змоу ажәақуа хымыҗада ирымоуп ашыагүт (аңхьынгыла, апреверб, асуффиксе рымамзаргы калонт).

2-тәи ағаршыңылар. Цакатән ажәақуа ирылшәх еигуцху, шыагүтк змоу ажәақуа. Ирыҗышәшь ашыагүтқуа, насғы абжықубубуара ахьатахы икушәыргыл.

Атагалара, ағырра, агу, анапы, ашыаны.

3-тәи аеаршыңылары. Цакатәи ажәакуа ахыжәфыл, еиуу ихуу ашыагуткуа змоу еишьтаргыланы. Ашыагуткуа при-
тышәшь.

Ишуп, ацá, аршра, ацады, ишеит, аршөы, ацáра, алашара, ацáралара, ацáра.

§ 3. Абжыкубууара.

Абжыкубууара хәа изышьтоузи? Иарбан цыроу абжыкубууара казцо?

Абжыкубууара ажәа ацакы ацсахра алшома? Игуа-шәт уи абарт афырцштәкуа рыла: агарá-агáра, ахá-áха, абаá-áбаа, áгуара-агуáра, ацáá-áцаа, абура́-áбура, дыөуеит-дыөуеит, уахá-уáха, áла-алá, ацá-áца, аху́-áху, аарá-áара, абнá-áбна, áфá-áфá, ацá-áца, ахәарá-áхәара.

Зны-зынла, абжыкубууара атыц аитатра нахкба-ны ажәак иацанак'уа аеацсах'уеит, наххәап: Төмыр ихшьбала áча икыит. Сынтәа а чá бзианы икалент.

4-тәи аеаршыңылары. Ахәоукуа ахыжәфыл, насгым на-лкауу ажәакуа рөы абжыкубууара ахьатахыу икушәыргыл.

1. Ацыкурен ианаамтаз иларцент. Ачымазаө агур иларцент.

2. Аймаазахөы нахәызба ахра далаг'еит. Ашәарыцаө ахра дафалент.

3. Камыгу ацара дазказоуп. Гач нан ацара илцент

4. Ахьча ираху ахьара иалаг'еит. Амшө ахьара ицан. Аферма ахьара бзиа амоуп.

5. Ахура ашәра иалаг'еит. Ауаса ашәра ицаланы ине-нуан.

6. Ахата-ихаца, Нацха Кьагуа. Ихаца, ари дышөыза бзиоу!

7. Уи хара идым. Сөмыза хара дцент.

5-тәи аеаршыңылары. Иахыжәфыл, насгым абжыкубууаракуа икушәыргыл: абызкатаха, афәр, адарды, ацха, ахамы, ача, ауна, анмаа, амаа, шьхацан, шьхалбаан, ауар-дын, асаат, арфаш, абабыр, ахаскын, акакан.

Ииашаны ишәхәа абарт ажәакуа:

атмосфэра
абарбметр
абиблиотэка
амашьйна
агронóm

акóмпас
ашьáнтца
апарáграф
апортфэль
апрезидиум

акилóметр
аромán
адокумéнт
акукубаá
хынцажэá
астóл
аўлица

агектáр
афáбрика
алфавíт
тагáлан
азауáд
атцáра
атрáктор

И ш э х а ш э м ы р ш т ы н : Ииашаны ажэакуа рхэара, ииашаны аэра еицштэка, кратцанак'уа икоуп.

§ 4. Ахэоу.

(Аицхэара).

Хара ханцэажэо, цыара акы ххцэажэоит, наххэоит иаабаз, ихахаз, ма хзыэхуцуа. Хара хцэажэоит ажэакуа хацырхырааны.

Хара хафцэажэа иалоу ажэакуа еицхашьуеит ахэоу акны.

Ажэакуа Хара, бзиа, абара, хацсадгыл — хаз-хаз ажэакуоуп, урт еидхэылэм.

Еидхэылоу фцэажэаны икалоит арт ажэакуа абас наххэар: хара бзиа иаабонт хацсадгыл.

Ари хэоууп.

6-тэй авашьцылара. Шэацхья.

АЦХЫН.

Ицеит аацынра.

Иаант ацхынра.

Игоит ахан-чеи.

Ифырх'уеит ачеи.

Аутрацых калент.

Х. Б ж э б э.

Шака хэоу ыкоузен арака?

Иахэози актэй ахэоу? аэбатэй? ахцатэй? ацшьбатэй? ахубатэй?

Ханцэажэо, ма акы ханацхьо ахэоу антэамтафы хазтгылонт.

Ари аатгылара, аера аан, акуаң ала назгуартоит.
Акуаң анаес, нарбан хеоузаалак аңхьатәи ажәа ибан
дула ирыоуент.

Акуаң адаггы икоуп ахәоукуа нак-аак еикузтхә альт
гакуа:

акьарда (,)
а-куаңк (:)
азцаара дырга (?)
абжытга дырга (!)

Арт аатгылага дыргакуоуп. Урт идырмарноит
атекст аңхьарен аилкаарен.

7-тәи асарыңылар. Шәаңхьа. Ишәхәа арака шака
хәоу икоу? Изыхцәажәози ахәоукуа рыңыңхьаза?

Иаацәылашеит. Амра гылеит. Ахучкуа аш-
колахь ицеит.

Ари аңыңтәахафы х-хәоук ыкоуп.

Актәи ахәоу ашыжь акалара нахцәажәоит.

Арака ажәа затәыкоуп икоу: иаацәылашеит, аха уи
даеажәак ацпара атахзам, избан акузар хзыхцәажәо аанар-
ңшуеит (ишцәылашаз хнарбоит).

Аәбатәи ахәоу амра нахцәажәоит. Агутақы өа-жәак
рыла ихәоуп:

Амра гылеит.

Адыхутәаны, ахучкуа ирызкыу агутақы хажәак рыла
ихәоуп:

Ахучкуа аөныка ицеит.

Хагутақкуа цъара-цъара ажәак ала наххәарггы
алшоит. Аха хагутақы нагзаны аарңшразы, хара
ихацхархыраауеит ажәакуа ңытк.

Ажәак, ма ажәакуа ңытк, агутақы нагза аазырң-
шуа, ирыхзуп ахәоу.

§ 5. Ахәоукуа: ажәабжьтә, азцааратә, абжытгатә.

Ахәоу хңаны иршоит: ажәабжьтә хәоу, азца-
аратә хәоу, абжытгатә хәоу.

Иңьамшыакуа, ма хазымцаакуа наххәо ажәабжьтә
хәоу ахьзуп.

1. Аңслахэ ахра иафалент. 2. Атых даара илашын. 3. Абахча шәырла изазонт. 4. Аңхын азынаскуа ирысхонт. 5. Хқытан икарцент аклуб ғыц. 6. Ашьха азыхькуа ирысхонт.

Ажәабжьтә хәоу анцәамтәфы акуаң дьргылоит.

8-тәи асаршыцылара. Шәхала ишәхуц ғышь-жәабжьтә хәоук.

Азцәара змоу ахәоу нахьзун азцәаратә хәоу.

Уабаццак'уеи, умәа абахоу?

Дабатәи ымуафәу аныккахәа инеиуа?

Ишңоухаңей уара нас, акаґ-хаха кыга цәкьас?

Уңхамшыазон уара нас, уахьзацәымцо ацәкьа нак?

Азцәаратә хәоу иалоуп азцәара зықушәо ажәа, наххәап: аоныка уанбацои? Усура диама?

Азцәаратә хәоу анцәамтәфы идыргылоит азцәаратә дьрга (?).

9-тәи асаршыцылара. Ажәақуа ирылшәх азцәаратә хәоу: шака, шықуса, уашья еицбы, ихьцуази.

Хагүтакы анаххәо, иара убасцәкьа иаахарңшыр калонт изакузаалак цәаныррак (агурңьара, аңашьяра, агуахуара убас ицегьгы).

Абас ианыкоу, ахәоу чыдала рбжьы тганы ирхәонт. Абас икоу абжьытгәтә хәоу ахьзун.

Абжьытгәтә хәоукуа рахь иңхьязоуп: адцәтарей, ааңхьарей, адныхәаларей аазырңшуа ахәоукуагы.

Иаххәап:

Нагзара рықузааит хьзи-ңшеи згым Асовет Ры!

Салам шәыстоит, агуеицамк фырхацәақуа!

Ари адныхәалара иазкьуп.

*Атаалымахь шәнеи!
Шәгыл шәеицырхуоуны!*

Ари адцәтара иазкьуп.

*Ленини Сталини рберак
хацагыланы — аиааира ҕы-
цкуа рахь!*

*Апролетарцаа, атэыла-
куа зеггы рҕы икоу, шэеи-
дышэкыл!*

Ари ааҕхьара
назкыуп.

10-тэи аеваршыцылара. Иахыжэдыл. Хэоу-цыҕхьаза ра-
лгамтаҕы натахму адырга шэыргыл. Ианышэцаз шэыбжыы
тганы шэаҕхьа.

1. Нагзара акузаант хьзи-ҕшеи эгым хаҕсадгьыл
2. Нагзара акузаант хтэыла икунхо ажеларкуа реиҕызара
3. Нагзара акузаант аҕынчра адуней захьынцъара
4. Бэиа избо стэыла, салам устоит
5. Еснагь ухагымзаант Хсовет хэынтқарра
6. Еснагь шэлалашала аецэакуа, Кремль ахаҕы

Аздааратэ хэоу захьзузи? Ишэгуалашэыршэа аҕырҕштэ-
куа. Аздааратэ хэоу анцэамтаҕы дыргас икургылатэузи?

Абжытҕатэ хэоу захьзузи? Уи анцэамтаҕы дыргас ику-
дыргылози? Ишэгуалашэыршэа аҕырҕштэкуа.

Ажэабжьтэ хэоу захьзузи? Дыргас идыргылози нара
анцэамтаҕы?

§ 6. Ахэоу ахуҕа хадакуеи ихадам ахуҕакуеи.

Ашьхарахьтэ итдлашаауеит. Ашэаҕшь Каҕшь ацэахэа-
куа ажэфан иалнадеит. Ацдаракуа аашэахэеит. Ашьыжьтэи
аҕша цысит. Амра бзары - бзаруа аеҕышьҕнахыит.

Абарт ахэоукуа рахьтэ иарбану еитыхму, иарбану еи-
тыхым?

Еилшэырга хэоу-цыҕхьаза, ажэакуа нак-аак цакыла
еидхэылоу.

Ахэоукуа рыцыҕхьаза ирылышэкаа зны ахуҕа хадакуа
(аҕышьҕтэи аҕацарбеи), нас ихадам ахуҕакуа.

11-тэй асаршъцылара. Еицшэх абарт ахэоукуа.

ТАГАЛАН.

ᠲᠠᠭᠠᠯᠠᠨ
ᠠᠰᠢᠷᠰᠢᠶᠢᠴᠢᠯᠠᠷ᠋᠎ᠠ

Тагалара аант. Ашэткуа канзонт. Ахаскын фонт. Ама-
ндаринакуа феижьхонт. Аџсаатэ еилаџыруент. Ахуачакуа
реырцэах'уент. Абџькуа каџсонт. Ажэфан аеиџанак'уент.
Аџша суент.

Ихадам ахэоу хутакуа — арт ахэоу ахута хадакуа
ирыцарк'уа хэаакузцо, еилзырго ажэакуоуп.

Ихадам ахутакуа ма ацышъта надхэылонт, ма
азхэа надхэылонт.

ᠮᠠᠰᠡᠭᠡ ᠰᠡᠮᠵᠠ ᠠᠬᠤᠶᠠᠬᠠ ᠳᠤᠰᠡᠮᠲᠤ.

ᠠᠰᠢᠷᠰᠢᠶᠢᠴᠢᠯᠠᠷ᠋᠎ᠠ ᠠᠵᠤᠰᠠᠭᠠᠲᠤ ᠡᠢᠯᠠᠵᠢᠶᠢᠷᠦᠭᠡᠨᠲᠤ.

ᠠᠬᠤᠰᠠᠰᠤᠬᠤ ᠮᠠᠮᠠᠰᠢᠶᠢ ᠠᠬᠤᠰᠠᠲᠤ ᠡᠢᠨᠢᠶᠢᠳᠡᠮᠡᠮᠡᠲᠤ.

ᠠᠵᠠᠷᠢᠪᠵᠠᠨᠬᠤᠴᠤᠷᠠᠨᠠᠰᠤᠪᠢᠶᠢᠵᠢ ᠶᠠᠷᠢᠮᠠᠰᠤᠶᠠᠷᠢᠮᠠᠰᠤ.

ᠠᠬᠤᠰᠠᠲᠤ ᠶᠢᠯᠠᠭᠤᠨ ᠡᠢᠰᠢᠵᠡᠬᠠᠶᠢᠰᠢᠶᠢᠰᠢᠶᠢᠮᠠ.

Аица ашышыңа аһра инабѣит ишцааи

ᠠᠶᠢᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ
ᠰᠢᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ

ᠰᠠᠰᠢᠬᠤ. иылоуп абыху дуззакуа шилажа.

12-тэй агаршыцылара. Иахыжэмыл цака нану ахэокуа, насгы пэабуак ала ырыцышэш ацышыта еилзырго, ихадам ахэоу хутакуа, а-пэабуак рыла — акацарба еилзырго, ихадам ахутакуа.

Аѣша куанда суент.

Игурѣоит иахья аѣсабара

Амеа сыкууп агудыхэа.

Ааѣыира бэиаху хэаит шэтыла-какачла.

Ерцаху ъяз-ъяз ѣтала аѣы тахэхэоуп.

Амаѣар зенѣшроу хзырбо, ихадам ахэоу хуѣ — ахэаакуѣага ахьзуп.

Ахэаакуѣага аѣак рнатоит абарт азѣааракуа: изеиѣшроузи? дзеиѣшроузи?

Аѣыза бэиа ху имам.

Тамел хуѣ асы ирбылгьон.

Аоны анхатэм каруатѣуа аѣагылоуп.

Амра цахэ-цахэ нарлашоит.

Ахэаакуѣа, амаѣар хзырбо ажэа, ахыѣка надхэылоит.

13-тэй агаршыцылара. Шэаѣхья, насгы ырыцышэш ахэаакуѣагакуа.

Ашьха харакѣуа асы рыкууп.

Азыжь ѣаула аѣсыз аанахуонт.

Амра шаша наныѣчалон ибла ѣшаша.

Ажэаан казказ саркьоушэа иѣѣан.

Азхэа надхэылоу, уи еилзырго, ихадам ахэоу хуѣ — ахарѣаага ахьзуп.

Амашинист адэмыѣба ааникылент.

Сашья рѣаѣыс дкарѣент.

Асы аѣлакуа ашэыбит.

14-тәи асаршыцылара. Ахәоукуа ахыжәфыл, ^{насты}
ахартәагакуа ырыцшышәшь.

Ацларкуку абажә арццон.
Аколнхацәа ацьыкуреи ларцонт.
Ацша абцькуа ҫнаршәшәент.
Ацкунцәа амшын ахь ицент.
Апионерцәа аклуб аҫы атзамц газет трыжьюент.
Хтәылаҫы зегы дырдыруент абаҳчакацәа ду Иван
Мичурин.
Адәкуа хәан хаскын иацәала.

Аамтәи, атыңи, акацашәи хзырбо, ихадам ахәоу
хутакуа атагылазаашья хәа ырышьтоуп.

Атагылазаашья атак рнацонт абарт азцааракуа:
иаба? иабыкуу? ианба? иабантә? ииңа? изла?

Амшын ацәкурцәкуа ашьшьыхәа акуара иаакусуент.
Шьаруан амхахы ддәыкулеит.
Саб афабрикаҫы аус нуент.
Сынтәа ашәыр бзианы икалент.
Уаха Акуа аҫба ыдгылоит.

15-тәи асаршыцылара. Иахыжәфыл. Атагылазаашья
хзырбо ажәакуа ырыцшышәшь.

АПАРТИЗАН.

Днепр азиас ҫхала,
Ашьацраҫы дкажыи иара,
Дхун уи дацәнымхартә, буҫуала,
ҫымткуа даццшыи аҫсра.

Ибжы хәа гомызт дуазыруа,
Ихьяа-цәҫа мчыла ицәах'уан.
Ицака Днепр цырцыруа
Ашьшьыхәа инас ицауан.

Иахья дызцәызуаз атәыла
Игуахәон еазнык абара,
ҫымт игурәон гуаныла
Ишаамтам ахаца иҫсра...

Б. Шьынқуба.

§ 7. Ахэоу ахуҭакуа грамматикала реилыргара.

ᠠᠬᠡᠣᠸᠠᠨ
ᠠᠬᠤᠲᠤᠬᠤᠸᠠᠨ

Аҭсәышкы аҭсәыш икүеит натыаа.

Аҭсәыш бзиа ашәкү игуаҭхонт.

Арт ахэоукуа рѣы игуашәт ахуҭа хадакуа.

Аҭышьҭей акаҭарбей азҭааракуа рзыкушәыргыл.

Еилшәырга ихадам ахэоу хуҭакуа: нарбан ажэоу урт еилыркаауа, насгыи зҭааракуас рҭак карҭози?

	Ажэа	Нарбан зҭаа-роу зҭак ка-наҭо	Изаку хэоу хуҭоу	Ҥақыла ажэас издхәылоу
Ахэоу	аҭсәыш бзиа ашәкү игуаҭхонт	нарбан? дзәиҭшроуи? нарбан? икаҭози?	аҭышьҭа ахэоуакуа ахартәалага аахәа	игуаҭхонт аҭсәыш игуаҭхонт аҭсәыш.

16-тәи аҭсарыҭыларә. Еилшәырга абарт ахэоукуа. Урт реилыргара аан хыхьтәи ахсаала шәхы иашәыркуа.

1. Асы шьҭан еикушәы.
2. Шәара хтәыла шәхьчонт.
3. Сабду ашьшьыхәа аҭныка диеуан.
4. Адәны акуҭкуа каркаруан.
5. Иаҭы сахәшьа акино ахь сылтҭеит.

§ 8. Ахэоу ахуҭа еижәлантәкуа.

(Аиҭахәара).

17-тәи аҭсарыҭыларә. Шәрыҭхьа зҭырыҭшыгакуа, насгыи ахэоу хуҭа еижәлантәкуа рыхьз шәхәа.

1. Ашора аҭлакуа рбьы арәеит, иарәежыт, иаркычит.
2. Азауадкуеи, афабрикакуеи, ашахтакуеи рѣы инарт-бааны имдәаҭаргоит асоцеиҭлабра.
3. Харантә иубоит абнакуеи, аҭҭакуеи, ашьхакуеи.

4. Аңыреы имазароуп агуамчи, агуььрей, ахачхареи.
5. Амшын тынчын, аңсы ашьон, аарла агу еисуан.
6. Ажэан еилыбзаауан, еилаарцыруан, цыымзашэа илашон.
7. Ацкун дыпхамшыакуа, дағамхакуа атак Байшэа.
8. Ашьхарахьтэ ицэытлашауент, имацэмысуент.

Ишэгуалашэыршэа, насгы атак рышэт абарт азцааракуа.

Иарбан еижэлантэу ахэоу хутакуа хэа изышьтоу?

Дыргас иргылатэузи еижэлантэу ахэоу хутакуа реы? Ишэгуалашэыршэа афырпшыгакуа.

Зхэак змоу ахэоу ағы икалар алшонт эба, ма ицегь инейханы атышьтакуа, тышьтак змоу ахэоу ағы—эба, ма ицегь инейханы азхэакуа.

Насгы хэоук ағы икалар алшонт ажэак зеамаздо, эцаарак атак рызто, эба, ма ицегь инейханы, ихадам ахэоу хутакуа. Абас икоу ахэоу хутакуа ирыхьзуп еижэлантэу ахутакуа хэа.

Абраан, ахэоу ағы еижэлантэу ахутакуа, еикуртхонт кьардала, аха урт и ала, мамзар гы ала нанынцэо, фа-жэак ракузар акьарда атахзам, еихазар—нагахьуп. Иаххэан: Уарей сарей хпионерцэоуп. Уаргы саргы хпионерцэоуп. Ашэыра ицоуп атетрадкун, акаламкун, ашэкукун.

§ 9. Еицыхыу ахэоукун, еицыхым ахэоукун.

(Аицахэара).

Афырпштэы: Ацаэмы ашкол ахь дцент.

Ари ахэоу иамоуп атышьтэи азхэеи: ацаэмы дцент. Ашкол ахь—ихадам хэоу хуцоуп.

Ари ахэоу иамоуп хы-хутак: атышьта, азхэа нас ихадам ахута.

Ахута хадакуа (атышьтэи азхэеи) злоу ахэоу—иахьзуп еицыхым ахэоу. Ус анакуха, Ацаэмы дцент—еицыхым хэоууп.

Атышьтэи азхэеи рыдагы, ихадам ахута злоу ахэоу—иахьзуп еицыхыу ахэоу.

Ус анакуха, Ацаэмы ашкол ахь дцент—еицыхыу хэоууп.

Ари ахэу итэггы еицахыр алшоит:

Атцаы бэна нанаамтоу ашкол ахь дцонт.

ᠠᠷᠢᠶᠢᠨᠠᠷᠠ
ᠠᠲᠤᠴᠠᠶᠢ

Атцаы	бэна	нанаамтоу	ашкол ахь	
дарбан?	дзепцпроузи?	данбацон?	дабацон?	иканцон?
атцышьта	ахэаакутцага	атагылзаашыа	атагылзаашыа	азхэа

АЗЫНРА.

Азынра аант. Ас ду аунт. Ацаракуа лахэнт. Тамел хучы асы ирбылгьон. Дамшэ ацыхуа ршэшэо ишьтахь игылан.

18-тэй асаршьцылара. Хаз-хазы налжэаа еицыхуун еицыхымын ахэоукуа. Еицыхым ахэоукуа ирыцышэшь.

§ 10. Ахазырха.

Бэна жэуаант **инхакуо!**
 Хымсад, баан арахь!
 Хыкур, азы ааг!
 Нагзара шэыкузаант, дадраа, хцеицэа!
 Сыхаара **сыцсадгьыл**, гуцхэыхшла сваазэ!

Азэы акы иархэарц аныртахыу излаицхьо ажэа
 ахазырха ахьзуп.

19-тэй асаршьцылара. Шэацхьа, насгьы ахазырхакуа ирыцышэшь.

Аеызцэа, зегь аусурахь шэаала!
 Сгу дууп уара ула, сыцсадгьыл.
 Ахы ахуцкуа, шэнагыл шыта.
 Шэаныц, шэарт ацтакуа, зымсакы!
 Атцацэа, шэеазтэылхны атцара шэцала!
 Удууп, уцбаауп уара, Урыстэылла!
 Апионерцэа, енагь шэых'наз!
 Шэсирун шэарт, ашьхакуа!
 Аа, арцыс, уацхьа ишьтоуп амеа ду.

§ 11. Даеазэы иажэа.

Арутан Миха ус иенхэент: «*Миха, уаала акино ахь хуап*».

Миха атак канцент: «*Ман, сара ашэку сифэи*».

Афырфшыгакуа шэрыфхьа.

Ишэхэа арт ахэоукуа хутакуас ирымоу.

Урт ркны аатгылага дыргакуа шфатгылоу?

Зны-зынла ахэоу акны иаабонт азэы иихэаз ажэа-куа мыфсахзакуа, ус иара ишихэаз.

Абас икоу ажэакуа ирыхьзуп даеазэы иажэа.

Даеазэы иажэа ханафхьо бжыла иалхкаауент, на-наадуа архуакуа иртахк'уент.

20-тэй аеаршыфылара. Иахьжэфыл, насгьы нахутоу адыргакуа шэыргыл.

1. Сомза иоуент иахьа Гагра сыкан, даара исуафх'ент. Аонкуа фьазфьазует, зегьы фычоуп еитцаабфьыла. Амшын ахьарчхэа акуара икутэонт. Уахыила фыла нафьзоуп, афымца лампакуа кахаа илашонт.

2. Афсуаа ажэафканы ирхэонт атара сасун, ахшыо афшэымоуп.

3. Шь. Руставели ихэамтоуп хьызла-фшала афсра еиха еифуп, хьызла-цэада аказаара аткыс.

Фыца, ма фьтфык ражэа ананхцо, ускан доусы иихэо аафуент ржаза фьцла, насгьы уи афхьа атире харгылоит. Ускан даеазэы иажэа архуакуа иртактэым.

— Уара уабанхон?

— Ақытан.

— Иахьзуви укыта?

— Мгузырхуа.

§ 12. Ахэоу еилаца.

21-тэй аеаршыфылара. Шэрыфхьа ахэоукуа.

Ала шуеит. Аеы хэуеит.

Ала шуеит, аеы хэуеит.

Еицифэырфшы актэи аебатэи аржазакуа реы ианыу ахэоу-куа. Излеифшымзи урт?

Актэи аржазафы хара иаабонт а-хэоук, аебатэи аржаза-фы — арт ае-хэоук хэоу еилацаны икалент.

Ахәоу мариакүа еба, ма ицегь, еицыланы хәоук
рылтыр алшоит.

Хәоук, ма ицегь еиханы ахәоу мариакүа змоу
иахьзун ахәоу еилаца.

Ахәоу мариакүа

Афартын еихсыбит,
Амшын цәкурцон.

Сара сыдуент,
Уара уацхьонт.

Зны ажәкүа гуарцит,
Ахьча дрышьталент.

Арцаеы ацаецаә
драбжьонт. Ацаецаә
арцаеы изызыреуент.

Асы шкуакуоуп, ицш-
зоуп. Асы уае дабыл-
уент.

Ишаабо, ахәоу еилаца еибактар алшоит цакыла еизаа-
игуоу ахәоу мариакүа рыла.

Ахәоу еилаца ушар калонт ахәоу мариакүа рыла, аха
ахәоу мариа уаха нузшом.

Ахәоу еилаца иалоу ахәоу мариакүа нак-аак еику-
рцхонт кьардала.

§ 13. Иназоуи иназами ахәоуқуа.

Сырма акакан лыкушәонт, Цина—араса. Арака е-хәоук
ыкоуп; актәи ахәоу: *Сырма акакан лыкушәонт*, аебатәи
ахәоу: *Цина—араса.*

Актәи ахәоу иамоуп атышьта, азхәа, ихадам ахәоу хуца-

Сырма

акакан

лыкушәонт

ларбан?

атышьта

илыкушәон?

ахартеаага

икалтон?

азхәа

4 Ус анакуха, Сырма акакан лыкушэоит—хэоу *назоуп*. |

Аебатэи ахэоу: *Тина—араса* иагыуп, иазхом хэоу хуҭак—азхэа. Арака хахшыө аөы икоуп, хгу итэуи *эбхэатэи* ахэоу азхэа (лыкушэоит), убри ала ари ахэу *уҭыи* *вильж*—жаауент.

Ус анакуха, ахэоу *Тина—араса* хэоу намзоуп. Ахэоу намза иазымхо ахута—азхэа атыҭаөы игылоуп атире.

Ахэоу наҭей ахэоу намҭей еикутхазароуп кьардала.

| Ахэоу, иарбанзаалакь хуҭак ахьыбжьажьу, насгыи |
| уи шыбжьажьу ананыҭшуа, нахьзуп ахэоу намза. |

Зны-зынла ахэоу хуҭакуа бжьарыжьуент, избан акузар. урт уаанзатэи ахэоукуа рөы икан. Ас лассы-лассы икалоит аицэажэара аан.

22-тэи аөаршыҭылара. Зны шэаҭхьа, нас нахьжэөыл.

Гудисен Адицен амфан наанкушэоит.

— Гудиса уабаказ, ажь уҭаауазма? — дҭаант лара.

— Аа, истауан, — ихэент Гудиса дааччаны.

— Акыр узыҭаама?

— Аан, акыр.

— Ажь шкуакуагы ыкоума?

— Аан, ашкуакуагы ыкоуп.

Ахэоу намзакуа рөы ибжьарыжьлоит атышыҭа, ма азхэа, ма аөбагы. Ибжьажьхар алшоит, ахэоу ҭакыла ахарҭэаразы наҭахны икоу, ихадам ахуҭакуагы.

Уара, сышөку умгазет?—Мап, исымгазет (арака ибжьажьуп ажэа *Ашэку*).

Ҥарашь Акуа дыказма?—Мап, дыкамызт (арака ибжьажьуп ажэа *Акуа*).

§ 14. Аөцэажэа хуҭакуа.

Амра каҭшыза, наацэырцит шыыжьза.

Азыхь аангуа абард аөы акармаҭыс шэахэоит.

Ахэоу иалоу ажэакуа, дара ирыҭарк'уа ала, гуҭь-гуҭьла реыршоит.

Ажэакуак амаҭэаркуа (предметы) ирыхьзу хдырбоит: *амра, ашыыжь, азыхь, абард, акармаҭыс*.

Даөа ажэакуак нахдырбоит амаҭэаркуа зениҭшроу, дырҭакуас ирымоу: (амра) *каҭшыза*.

Егырт ажэакуа нахдырбоит амаҭэаркуа икарҭо: *наацэырцит* (амра), (акармаҭыс) *шэахэоит*.

Ҷара ҳаёҷзажжа итцеғ аҗакы змоу ажжакуагы албуи.

Ирыҗарк'уала ажжакуа реызларшауа агуҗкуа иры-
хьзуп аёҷзажжа хуҗакуа ҳа.

Ҷара наадыруент ахьызкакуа, аказшьарбакуа, акаҗар-
бакуа, ахьыздынхуракуа. Арт зегы ёҷзажжа хуҗакуоуп.

§ 15. Ахатэы хьызкакуеи ахьызка еизадакуеи.

Москва Асовет тэыла нахҗны қалақьуп.

Аҗсны какаҗ, Аҗсны бзнаху, сара стэыла!

Ирашь дакутэаны днеиуэи Абрыскьыл.

Ишэхжа, нахдырбози арт налкаау ажжакуа?

Ахьызкакуа е-гуҗкны икоуп: ахатэы хьызкуеи ахьыз-
еизадакуеи.

Ахатэы хьызкуа олатэуп нбан дула. Ахатэы хьызкуа:
рахь иҗхьазоуп:

1. Ауае ихьыз, наб ихьыз, ижжа: Владимир, Зыкур,
Ғемир, Оҗар, Ғшькьяе-иҗа Манча, Агрба, Аёзба, Ашжаба,
Пушкин, Руставели.

2. Анхарҗакуа рыхьз: Москва, Ленинград, Ғбилиси,
Акуа, Гагра, Ғсырзха, Очамчыра, Ткуарчал.

3. Аокееи, амшынкуеи азкуеи, азыиаккуеи, ашьха-
куеи рыхьзкуа: Атлантикатэ океан, Амшын еикуа, Ритца,
Кудры, Бзыҗ, Уадҗара, Шьхаҗышза.

4. Адунеи ахуҗакуа рыхьзкуа: Европа, Азия, Австралия,
Африка, Америка.

5. Ахэынҗарракуеи, атэылакуеи рыхьзкуа: Асоветтэ
Социалисттэ Республикакуа Рендгыла (СССР), Китаи,
Украина, Қырҗтэыла, Аҗсны.

6. Аҗстэкуа рыхьз җыдакуа: Дамышэ, Мура (ала),
Хьышьаш, Ғашь (аеи), Қаҗшь, Орыху (ажэ), Лома, Вуска
(акамбашь), Қамс(аҗьма), Ғис (аҗу).

§ 16. Ахьызка ахэоу аҗы.

Ахэоу аҗы хьызка нахнарбар алшоит:

1. Аҗышьта: Асы зьтуент. Акуа ауент.

2. Ахарҗжаага: Ғыҗыкуа рҗаеи дкарҗент. Сара сэмза
снҗылент.

3. Аҗагылазаашьа: Ахуҗкуа аджаҗы ихумаруент. Сабду
ақыҗан дынхоит.

§ 17. Ахьызка асуффикска.

Иаагап абарт ажэакуа: аены, агу, насгьы урт, арыцах-
дап ахута хучы та, ихауент аенада, агута.

Ажэакуа аены, агу ирыцарк'уа аадыруент: аены — ахьы-
роуп, агу — архэарах иенуоуп. Арт ажэакуа та аныцахта,
цакыла уаанза ааста реырыцсахынт. Ус анакуха, та на-
данак'уази? Уи нацданак'уа аааза наабом, аха уи дааа
ажэак нацахтар, ажэа аыц хауент (наххэап: агуара — агуар-
та, аены — аена-та). Та нахнарбоит атыц.

Хрыхуаащып ицеггы ажэа зыхынаауа ахута хучкуа:
аеы — ае-цаа, аыса — аыса-ра. Аеы — цыстэуп, аецаа — уаа-
уп. Цэа нацсахынт ацхьатэи ажэа ацакы, уи иканатэнт
ажэа аыц.

а	—	шэарыца	—	е
ацхьангыла		ашьагуд		асуффикс

Ишаабо, а — цхьангылоуп, шэарыца — ажэа нашьагудуп,
е — суффиксуп, нахнарбоит иказцо дшуаоу.

Ахьызка ашьагуд ацшааразы, уи иацрыхтэуп ацхьан-
гылеи асуффикси. Иаххэап, ажэа а-шэарыца-ра а амах-
хыр, ра ацраххыр, наанхоит шэарыца.

Афырцштэкуа: аеы — еы-ла, еы-да, еы-с, ае-цаа,
ае-куа, еы-к.

ак-ра — акы-га
аеа-ра — аеа-га

Ахута хучкуа ла, да, с, цэа, куа, к, га. — ажэакуа
рышьата анцэамтааы игылоуп. Артгьы суффикскаоуп.

Трактор-ла дцэабуонт.
Еы-ла даант.
Хэызба-ла ицылк'энт.

Ла нахнарбоит излакарцо. Излакарцози? Еенхала
машынаала, напыла. Изланыкуози? Еыла, шыапыла, авто-
мобилла, хайрпланла.

Асуффикс да нахнарбоит амамзаара. (Еы-да, хшыа-да,
насыц-да).

Афырџштэкуа:

аеа-ра	аеа-га
ахэхэа-ра	ахэхэа-га
аж-ра	ажы-га
ак-ра	акы-га.

Асуффикс га нахнарбоит амыруга, амаџоаху ахьз. Ажэа ашьаџа га анаџло, уи наџыршэоит иара антэамџа ра; аеа-ра — аеа-га; аж-ра — ажы-га.

Афырџштэкуа:

- абригадир — бригадир-с дкарџеит.
- анхабы — еихабы-с дарџеит.
- ахьы, аразын — абжа хь-ны, абжа разын-ны.
- абзна — ибзна-ны иџоит.
- арџаоы — дырџао-ны дкалент.

Асуффиксқуа с, ны нахдырбоит, антасра, џыхьа ааста даеакны акалара (бригадир-с дкарџеит, бригадир-ны дкалент).

23-тәи аеарышылары. Акуаџкуа ртыџаџы ишэыргыл асуффиксқуа га, та, џака ишану шэаџыџшы.

ашэарыџа...	ашэарыџа-га	аены—аена-џа
ахџакы...		агуар...
ахэынаџкы...		акрыфар...
ахумар...		аџеаџуа...
ахэхэа...		анхар...

Афырџштэкуа:

ае-қуа	ае-џеа	Ашэ-ба	Ашэ-аа
аџе-қуа	аџкун-џеа	Лых-ны	Лх-аа

Асуффикс қуа еихарак нахнарбоит ауаџы изкым ахыџхьазара раџеа; асуффиксқуа џеа, аа нахдырбоит ауаџы изкыу ахыџхьазара раџеа (ашэарыџа-џеа, Аџз-аа, Дэрыџшы-аа).

Ахуџа хучы ба ажэла хзырбо суффиксун (Аџан-ба, Арш-ба, Тар-ба, Аџь-ба).

Афыртытэкуа:

аҕса—аҕса-ра
амза—амза-ра
абна—абна—ра
ал—ал-ра.

Ахызкаҕы ра наҕнарбонт анзак хыҕхьазара, ара-
цаа еизакны.

§ 18. Аказшьарбакуа ахэоу аҕы.

1. Тагалантэи аҕша абыҕкуа амеа наннаҕсалеит.
2. Оаскья игылоуп абаху дуззакуа шлаза.
3. Арөаш хьшэашэа еилаҕэонт.
4. Аҕых кахаа имөа арлашон.
5. Стэыла дузза, стэыла бзнаху аҕацаа!

Шэаҕхьа; игуашөт арт изытшыу аказшьарбакуа хьы-
кас изыдхэыло, насгьы иарбан эҕааракуоу урт аҕак
зыкарҕо?

Аказшьарбакуа ихадам хуҕакуаны ахэоу иалалонт;
урт ҕакыла ахызкакуа ирыдхэылоит, еилдыргонт.

1. Аказшьарба захьзузи?
2. Иарбан эҕааракуоу аказшьарбакуа аҕак зырҕо?
3. Иарбан ажеоу аказшьарба ахэоу аҕы изыдхэылоу?

§ 19. Ахыҕхьазарахьыз.

Бзна еибабо өыҕья аиөызцаа ҕук еиҕыкузонт.

Аө-рык еисуан, Хабжьын дкуашон.

Хэак ө-каканк аҕыҕазом.

Ху-хэыхөк ху-махуөак ирыкутэоуп.

Ө-жьак ирышьталаз, жьакгьы изк'уам.

Өыҕья эцомызт, азөк дрыхьзомызт.

Цэа-баак, шэ-ҕэак арбаауеит.

Зкьы азаны, шөкы абна илазҕаз.

Акы згыз идыруан, өба згыз издыруамызт.

Амаҕээр зака ыкоу хьырбо ажеа нахьзуп ахыҕхьа-
зарахьыз.

Актѣи
арад.

Аѳбатѣи
арад.

Ахѳатѣи
арад.

Аѳшьбатѣи
арад.

ՀԱՐՈՅԵՄՆԱԻ
ՅՈՒՆԵՍԿՈՒՆԵՅ

Хучык.

Փыճա
ахучкуа.

Х-ѳык
ахучкуа.

Իժшь-ѳык
ахучкуа.

Ахыѳхъазарахыыз ѳ-хкыкны икоуп: *шакакоутѣ хыѳхъазарахыыз, арадтѣ ыѳхъазарахыыз.*

Шакакоутѣ хыѳхъазарахыыз иахнарбоит *зака* матѳар ыкоу, урт рхыѳхъазара. Уи зѳааракуас иамоуп: *зака? закаѳы? ма шака? шакаѳы?*

— Акы, ѳба, хѳа, ѳшьѳба, хуба, фба, бжьѳба, ааба, жѳба, жѳаба... ѳажѳа... хынѳажѳа.

Азѳы, ѳыճа, х-ѳык, ѳшь-ѳык, ху-ѳык, ф-ѳык, бжь-ѳык, аа-ѳык, жѳ-ѳык, жѳа-ѳык... ѳажѳа-ѳык... хынѳажѳа-ѳык.

Ауаа ирызкым акы аѳхъазара аан *зака*, ма *шака* ыкоузи хѳа хѳаауент: *ѳѳак, ѳ-ѳѳак, х-ѳѳак, ху-ѳѳак, ѳѳа-ѳажѳа.*

Ауаа ирызкыу аѳхъазара аан *закаѳы*, ма *шакаѳы* хѳа хѳаауент: *азѳы, ѳыճа, х-ѳык, жѳа-ѳык, шѳ-ѳык.*

Арадтѣ хыѳхъазарахыыз иахнарбоит амаѳѳар агыларѳа, акы ишашѳтанеиуа, иаххѳап: *актѣи, аѳбатѣи, ахѳатѣи, аабатѣи, ажѳабатѣи...*

Шакакоутѣ хыѳхъазарахыыз:

Амаѳѳар иазкыу

акы
ѳба
хѳа
жѳаба

Ауаѳы иазкыу

азѳы
ѳыճа
х-ѳык
жѳа-ѳык

жәеиза
жәәфа
әажәә
әажәән акы

жәеиза-фык
жәәфа-фык
әажәә-фык
әажәән

Арадтә хыңхъазарахьыз.

актәи	ахубатәи
афбатәи	афбатәи
ахъатәи	абжьбатәи
аңшьбатәи	аабатәи.

24-тәи ағаршьылары. Иәни атак кашәца.

Уахькын енакын зака саат рьмоузи? Саатк зака минут амоузи? Минутк зака секунд? Шықусык зака мзы амоузи? Ама зака мшы? Зака шықуса ухыцуази? Азын ацаәцаә зака мшы рьсы ршьози?

25-тәи ағаршьылары. Иахьжәфыл. Ахыңхъазарахьыз-куа ирыцшышәшь.

Ҷакласс ағы икоуп әажәән ңшь-фык ацаәцәән рцаәыкыи. Иәнагылоуп сқамк, столк, шықаңк, парта әажәә. Ацзамц ағы икнаҳауп саатк, ху-сахьак. Ҷакласс ауаҕах иамоуп шәык, х-ңенцьырак.

Ахыңхъазарахьыз хәә изышьтоузи?
Иаанагози шакакоутә хыңхъазарахьыз?
Иаанагози арадтә хыңхъазарахьыз?

26-тәи ағаршьылары. Атак рыҕаны ижәфы.

Иарбан классу уахьтәоу? Ацара уалаг'енжьтәи зака мзы цуази? Иарбан шәышықусоу хара хазну? Октиабртәи ареволнуциа иарбан шықусоу наныкала?

Шакакоутә хыңхъазарахьыз рьоуеит раңтә цифрала:

1 акы	11 жәеиза
2 әба	12 жәәфа
3 хъа	13 жәәха
4 ңшьба	14 жәиңшь
5 хуба	15 жәоу
6 фба	16 жәәф
7 бжьба	17 жәибжь
8 ааба	18 жәәа
9 жәба	19 зәижә
10 жәәба	20 әажәә

I актэи	XI ажэиизатэи
II афбатэи	XII ажэафатэи
III ахҕатэи	XIII ажэахатэи
IV аҕышьбатэи	XIV ажэиҕышьтэи
V ахубатэи	XV ажэохутэи
VI афбатэи	XVI ажэафтэи
VII абжьбатэи	XVII ажэибжьтэи
VIII аабатэи	XVIII ажэаатэи
IX ажэбатэи	XIX азеижэтэи
X ажэабатэи	XX ажажэатэи.

27-тэи асаршыҕылары. Абарт ажэакуа жэҕы, ахыҕхьа-зарахьызкуа рыдыргыланы, аажэи-хуба ркынза, пака ишану шэаҕыҕыны.

Лапкыак	чкунак
о-лапкыак	ыҕыа ачкунцэа
х-лапкыак	х-ыҕк ачкунцэа
.....
.....

§ 20. Ахьызынхура ахэоу акны.

Ахэоу акны ахьызынхура тышытаны икалоит.

- Сара** ақытан сынхоит.
- Иара** ақалақь ағы дынхоит.
- Уарен сарен** ханьыэцэоуп.
- Урт** атеатр ахь ицент.
- Хара** арцаө ғың дахзаант.

Ахьызынхура ихадам хэоу хуҕаны икаларгы алшоит.

- Сара лара лахь снент.
- Урт хара ихацхраант.
- Иара дара рахь даант.

Ахьызынхура акаҕарба наныҕшуеит (сара сцоит, уара уцоит, иара дцоит...), убри акынтэ ахьызынхура ахэоу акны лассы-лассы ибжьарыжуеит.

Сара ашэку саҕхьонт ацынхурас **ашэку саҕхьонт** ххэар калоит.

Уара асахъаѣхъра угуаѣхонт аѣынхурас нахъээр кал-
онт, асахъаѣхъра угуаѣхонт. Бара ачамгур абырхэонт
аѣынхурас — ачамгур абырхэонт. Убытѣкѣа нахъээр кал-
онт: Хара швара хшэеигурѣонт аѣынхурас — хшэеигур-
ѣонт.

Ахъызѣынхура захъзузи?
Рыешѣарыѣсах'уеи урт? Ахаѣкуа шака рымоузи?
Ахъызѣынхура ахэоу акны нанбабжъарыжъуеи?

§ 21. Акаѣарба.

(Антахэара)

Амра гылент, икаѣхонт.
Ашѣт какаѣуент, иѣшзахонт.
Аѣых кѣаѣхан, амш назхонт,
Амш анкѣаѣха, аѣых назхонт.

Д. Гулна.

Ишэыѣшаа абри ажэеинраалаѣы акаѣарбакуа. Урт на-
хдырбози? Эѣаарас аѣак зырѣози? Иарбан хэоу хуѣоу ака-
ѣарба?

28-тѣи аеаршыѣылара. Иахыжэаыл. Акаѣарбакуа иры-
ѣышэшь.

А А Ы Н.

Асы шыѣѣѣит, амра ѣхонт,
Аху бонт, адгыл ѣшшонт,
Абѣы ѣалонт, абна ѣыхонт,
Аѣсаа гурѣонт, ашѣтѣкуа ѣыртѣит.

Д. Гулна.

§ 22. Акаѣарба ахэоу акны.

Ахэоу акны акаѣарба зхэаны икалонт.
Амза лашонт. Амхаѣы ашэахэабжъ гонт.

29-тѣи аеаршыѣылара. Ахэоукуа еилшэырга, наsgы
игуашѣт урт ркны азхэакуа.

1. Аѣыѣуреи аххэаѣэ ылнагонт. 2. Адэаѣы ажэкуа
хэуент. 3. Аѣѣтхэа агуаѣа иѣачит. 4. Ашѣаѣы эшыаѣ сыла-
тэоуп. 5. Ахэыѣаѣы ахаскыи еиѣа-еиѣа еиѣэахонт.
6. Ашъхарахъ ааѣэылашент. 7. Амзаѣа аѣѣакуа наарыл-
ѣит.

§ 23. Акацарба ахафы.

Сара аеныка сцонт, уара ашколахь уцонт, **бара** ашәкүьхьартахь бцонт. **Иара** (лара) ақалақьахь дцонт.

Иахаафылап иказцон урт икарцон хзырбо ажеакуа:

сара	сцонт
уара	уцонт
бара	бцонт
иара	дцонт
лара	дцонт

Сара—актәи ахафы хзырбо хьызынхуроуп,
Уара—ахатца изкыу аебатәи хьызынхуроуп,
Бара—афхәыс илызкыу аебатәи хьызынхуроуп,
Иара—ахатца изкыу ахцатәи хьызынхуроуп,
Лара—афхәыс илызкыу ахцатәи хьызынхуроуп.

Ахьызынхуракуа ххы иахмырхуазаргьы, еилахкаартә икоуп ажеа сцонт актәи ахафы шахнарбо, уцонт, бцонт — аебатәи ахафы шахдырбо, дцонт — ахцатәи ахафы.

Иаафьп акацарба формакуа, насгьы урт иркуахтхан еицшым ахутакуа:

с	цонт
у	цонт
б	цонт
и	цонт
д	цонт

Арака цонт зеицш хуцоуп. Уи афхья игьлоит: актәи ахафырбага с, ахатца изкыу аебатәи ахафырбага у, афхәыс илызкыу аебатәи ахафырбага б, ахатцагьы афхәысгы ирзеицшу ахцатәи ахафырбага д.

Акацарба аебатәи ахафы, азатә хьфхьазарафь нангылоу, еилырганы иахнарбоит ахатца икаицон, афхәыс икаицон: уара — у-цонт, бара — б-цонт.

Акацарба ахцатәи ахафы еилырганы иахнарбоит ауафь икаицо, ма ауаф иахь ифхьазам икаицо.

Ауафь нанизкыу ахцатәи ахафы дыргас иамоуп д (иара д-цонт, лара д-цонт), зфь еилымго наназкыу ахцатәи ахафы, ма дырга амам (афь цонт, иара цонт), ма и дыргас иамоуп (ацә ахәыстахьы ицонт).

30-тэй асаршыцылара. Хағыла ситашэк акацарба/ сцэабуонт. Ишџакалон зџы еилымго (араху) рэм?

§ 24. Акацарба ашыааи апрефикси.

Акацарба ашыаа аџшаара. Акацарба ашыаа аџшаара ускак нуадааым. Акацарба ахааџырбага анааџраахлак иаанхоит ашыаа.

Акацарбакуа сцэарыцоит, сцэабуонт рџы шыааакуоуп **шэарыцоит, цэабуонт.**

с	цоит,	с	цэабуонт
у	цоит,	у	цэабуонт
б	цоит,	б	цэабуонт
д	цоит,	д	цэабуонт
и	цоит,	и	цэабуонт.

Цоит, цэабуонт зейџш хутаакуоуп. Ахааџы дыргаа куа с, у, б, д, и акацарба аџхъа игылоуп, урт ахаа префикска, ма ахыздынхура кьяаџкуа хэа ирышыаоуп.

|| Ишаабо, акацарба аеаџсах'уеит хағыла. ||

Сыхумаруеит. Ухумаруеит. Быхумаруеит. Ихумаруеит. Дыхумаруеит.

31-тэй асаршыцылара. Абарт акацарбакуа хааџыс ирымоузи? Ишэџшаа урт рышыааакуа. Хааџыс иамоузи акацарба салгоит? Ишџакалон аабатэи ахааџы? Ахџатэи ахааџы?

Аџырџштэы:

сара с-гылоуп
уара у-гылоуп
бара б-гылоуп
нара д-гылоуп
лара д-гылоуп
и — гылоуп (аџе).

Уажэм иаааым акацарба ашыаа, ахааџы префикска акулханы:

с	гылоуп
у	гылоуп
б	гылоуп
д	гылоуп
и	гылоуп

Ишаабо, арака гылоуп зейџш хутаоуп.

32-тәи асаршыңылар. Игуашәт абарт акацарбакуа хаҗмс ирймоу, нас ахаҗы префикскуа ашьатакуа иркушәтха

§ 25. Акацарба ашьагүт, антцәамта.

А-гыла-ра.

с-гыла-уент с-гыло-уп

Ишаабо еиңш гылауент, гылоуп шыаҗакуоуп; урт раҗхьа игылоуп ахаҗы дыргакуа, аха уеизгьы арт ае шыаҗак злеиңшым ыкоуп. Излеиңшымзи? Гыла-уент, гыло-уп еиңшым нцәамтала. Гыла-уент нцәамтас намоуп уент, гыло-уп нцәамтас намоуп уп.

Антцәамта уент нахнарбоит акацара, имәсуа аус, уп нахнарбоит цырак аказаара, антцәамтра (стәо-уп, сыцео-уп).

Уент, уп — акацарба антцәамтакуа хәа ирышьтоуп.

Ашьагүт аңшаара. Иааган акацарба сцауент. Ари акацарба антцәамта уент ацрыхны нацахдап ра, апретикс с аҗыңан ихаргылап а; ихәуент а-ца-ра, ца — шыагүтуп.

Ашьтыбжь а ала шыагүтқуа нцәо акацарбакуа (а-ца-ра, а-гыла-ра) ралгамта уент инасует оит ахь (сцит, дгылоит). Аха а ала шыагүт нымцәо акацарбакуа ралгамта уент аеаҗсах'уам (а-зыт-ра — изыт-уент, аа-ра — даа-уент, а-ха-ра — наха-уент).

Ус анакуа, сгылоит, сгылоуп шыагүтс ирймоузи? Иааган а-гыла-ра, гыла — шыагүтуп.

Акацарба, ахаҗы префикскуеи антцәамтеи ацраҗхьр, назынхоит ашьагүт.

33-тәи асаршыңылар. Акацарбакуа ршыагүтқуа шәм-ыңшаа, цака наны ажәакуа рҗы.

Стәарыцит. Дцәбуцит. Брашәцит. Дказоуп.

§ 26. Акацарба ахыңхьазара.

Сара	абаҗчахь	с-цит
Уара	амхахьы	у-цит
Вара	азахьы	б-цит
Иара	аутрахь	д-цит
Лара	адныка	д-цит
Иара	(аце) азахьы	и-цит

Сцонт нахнарбоит актәи ахафы иканато, ари актәи ахафы ауп.

Уцонт, бцонт — нахдырбоит асбатәи ахафы иканато, ари асбатәи ахафы ауп.

Дцонт (и-цонт — зәы еилымго рзы) нахнарбоит ахцатәи ахафы иканато, ари ахцатәи ахафы ауп.

Хафык амацара иканато анахнарбо, акацарба ахыцхьазара затә афы игылоуп.

Хара абахчахь х-цонт
Шәара амхахьы шә-цонт
Дара аеныка и-цонт

Хцонт нахнарбоит актәи ахафы иканато, аха ари ахафы акы аткыс еихауп, ирацәоуп.

Шәцонт нахнарбоит — асбатәи ахафы иканато, аха ари ахафы акы аткыс еихауп, ирацәоуп.

Ицонт нахнарбоит ахцатәи ахафы иканато, аха ари ахафы акы аткыс еихауп, ирацәоуп.

Хцонт, шәцонт, ицонт ахыцхьазара рацәа змоу катцарбакуоуп.

Хафык еиханы (пъытәык) икарто хзырбо акацарба — уи намоуп ахыцхьазара рацәа.

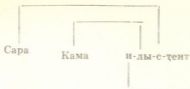
Иаагап акацарба *сцонт*. Насгъы ентахкып нара хафыла ахыцхьазара затәи ахыцхьазара рацәеи рфым:

актәи ахафы	с-цонт	х-цонт
асбатәи ахафы	у-цонт	шәцонт
	б-цонт	
ахцатәи ахафы	д-цонт	ицонт
	и-цонт	

Ахызыцынхура кьафкуа *с, у, б, д, и* нахдырбоит ахафкуен ахыцхьазара затәи.

Ахызыцынхура кьафкуа *х, шә, и* нахдырбоит ахафкуен ахыцхьазара рацәи.

34-тәи асаршыцылара. Ахыцхьазара затәи ахыцхьазара рацәеи змоу ахызыцынхура кьафкуа шәыцырхырааны, енташәк абарт акацарбакуа: сгылоит, сгылоуп, стәоит, стәоуп.

Ажәәкуа сара, Кама, аңәә азхәә ианыңшуент: и наанагоит *аңәә*, лы наанагоит *лара* (Кама), с наанагоит *сара*.

Ус анакуа, азхәә ианыңшуент аңышьта (*сара*), и хадам ахәәу хуҗакуа (*Кама, аңәә*).

36-тәи аеаршыңылар. Ахәәукуа акаҗарбакуа рылжәәә, рхаҗкуен рхыңхьазарен арбаны. Ахатә префиксқуа ашьагүтқуа иркушәтха, измам (изцыршәәз) ирыңышәңә.

1. Шәҗыла-какаҗла аешычаны наауент ааңыра. Ииатәах'еит ашьхакуен, адәкуен, абнакуен. Ишәтуент ақуаҗакуен абахчакуен.

2. Асы ауент, аңсабара зегы шлоит. Ицәырҗит амра. Ицырҗыруа ахызы катәоит. Асы цоит. Аеар дәмқулен. Амра цәырҗит ааңхьа. Иңсасиуа асы зытуент.

§ 28. Ахатә хызыңынхура кьаҗқуа акаҗарба ашьаҗа ианагулагылоу.

а-каҗа-ра — и-ка-с-цоит

а-кажь-ра — и-ка-сы-жьюент.

Арт акаҗарбакуа шьагүтс ирымоуп: *каҗа, кажь*. Ашьагүтқуа рылжәәра наабоит ахатә хызыңынхура кьаҗс, уи наанагоит сара, уи аңхьа — игыло и наанагоит иара (аматәар).

и-ка-и-цоит (иара аены канцоит)

и-ка-л-цоит (лара аутра калцоит)

и-ка-на-цоит (амшә аңхьаста канцоит)

И, л, на — каҗарба ашьагүт нагулагылоун, хатә хызыңынхура кьаҗқуоуп; и нахнарбоит *иара*, л нахнарбоит *лара*, на нахнарбоит зәы еилымго (амшә) *иканаҗо*. Аңхьаза игылоу и нахнарбоит хнапы злакыу, *икаҗцо* (аены, аутра, аңхьаста).

Апреффикс на — хатә хызындынхуроуп, хатә преффиксуи ахыңхызара затә аан наҳнарбоит зәы еилымго ахаҕра: на гылоит ахҕатәи ахаҕы акны. Ари ахызындынхура, кьае катарба абжьара аамчыдарахаз, уаҕа даеаҕара изгыллом Иахдәап, и-ка-на-цоит (а-каца-ра), и-на-на-гоит (а-нага-ра), и-ку-на-цоит (а-куца-ра), и-ңха-на-цоит (а-ңхата-ра), и-гуа-на-цоит (а-гуата-ра). *Каца, нага, куца, ңхата, гуата*, — катарба шыагудкуоуп.

37-тәи аеаршыҕылары. Абарт амасдаркуа (ахызкатә катарбакуа), на рыбжьаргыланы, цака нануу аеырһштәы шыыцырхырааны ижәы:

акылцәара, атаҕара, аҕархара, аҕыхра, ахыхра, аҕегара, акажра, агуҕасра, абҕацара.

а-кылцәа-ра	и-кыл-на-цәоит
а-таҕа-ра

§ 29. Ахҕатәи ахаҕы ахыңхызара раҕаа аан.

и-л-рашәоит	и-д-рашәоит
и-л-гоит	и-р-гоит
и-кал-цоит	и-ка-р-цоит.

Аебатәи аеаахәаҕы аҕатарбакуа иримоуп ахатә хызындынхура кьаеҕуа: д, р, урт нахдырбоит хаҕык инеиҕаны; д-и р-и хаҕык змоу аҕатарбаҕы изгыллом хыңхызара раҕаа рбаганы. Хахуаҕшып цакатәи ахсаала.

Абасала, арака азхәа наныңшуеит аҕышыҕа (д), ихадам аҕаоу хуҕа (и); д наанагоит дара (аколинхаҕаа), нахнарбоит араҕаа; и наанагоит иара (иуаҕым, иахдәап, рымхы), уи нахнарбоит ихадам аҕаоу хуҕа.

1. Аҕш еизыргоит калаҕ — раҕаала,
Иаҕеибаҕоит иццак'уа.
Уа изыирыжьлоз аҕш цәала,
Ауардынкуа цоит икьуа.
Шьоукы иҕархәоит аҕхә анымеа,

Х-ык еикурцоит еисаны,
 Азын ақау нарбаазарым хәа
 Аеи азеи еикуганы.

2. Шьюк еиқуфьртуент...
 Амәасцәа идрапоит асы.

3. Урт идырх'уент аҫәа.
 Арт идырхәазонт, идырбылгьонт ақды.

В. Шьыиқуба.

38-тәи асаршыҫылар. Хыхь нануу аҫыңцәахакуа рөм
 згуашәт ахыңхьазара раҫәа дыргакуа *д-и, р-и* злоу акапа-
 рбакуа, цака ишану шәаҫыңшы:

а-изга-ра — еизы-р-гоит
 а-рапа-ра — и-д-рапоит
 а-ныжьла-ра —

**§ 30. Ахатә хьызцынхура кьаҫқауа с-и, шә-и,
 х-и акаҫарбаҫы з-и, жә-и, а-и рахь нанууасуа.**

а-га-ра		и-з-гоит		и-жә-гоит		на-а-гоит
а-ба-ра		и-з-боит		и-жә-боит		на-а-боит.

Арака е аҫынхура с з гылоуп, шә аҫынхура с — жә,
 х аҫынхура с — а. Иказҫази ас?

Ашьтыбжькуа жә, з, зә, б, д, м, н, з, ө раҫхьа
 с, шә, х ангыла, ускан с-и, шә-и, х-и ииасуент
 з-и, жә-и, а-и рахь; иаҫхәап: а-з-ра — и-з-зит, и-жә-зит,
 на-а-зит (и-с-зит, и-шә-зит, на-х-зит рҫынхура с),

39-тәи асаршыҫылар. Ажәакуа: ажәра, аҫра, азә-
 зәара, абылра, азахра ирылхны ижәы акаҫарбакуа,
с-и, шә-и, х-и рҫынхура с-и, жә-и, а-и ргыланы, цака
 ишану шәаҫыңшы:

ажәра — и-з-жәит — и-жә-жәит, на-а-жәит.

ца — наанагоит ацака, наҳнарбоит аы атака икало:

Ауардын асаҕыць а-ца-гылоуп.

Ала ананыра и-ца-теоуп.

Заа — наҳнарбоит азы аҕы икало:

Ашьхыц азы ин-заа-шәалент.

Абгахуцы адыхуа азы ин-заа-накылт.

әна — наанагоит аены, наҳнарбоит ахыбра аенуцка икало:

Аены ды-әна-лент. Аены ды-әна-теоуп.

дә — наанагоит адәы, наҳнарбоит адәныка икало:

Аены д-дәы-лцит. Амхахы д-дәы-қулент.

Ашьхыци ахәыхәи.

Ашьхыц азы изаашәалан, ицаакурылауа иалаг'ент. Ахәыхә набент ашьхыц нахыыз, бҕыцк аағнахыи азы инзаанаршәалент. Ашьхыц абҕыц инықутәан, азы инырит.

Адыраәены ахәыхә цлакы иқутәан. Шәарыцаөк ишәақ ахәыхә иақукии дкылыҕшит. Ашьхыц ари анаба, исаҕрын ашәарыцаө инапы иацхаит. Ашәарыцаө инапы трысит. Ашәақ итҕьаз ахы ахәыхә иавкент.

40-тәи ағаршыцылара. Абри ажәабж иалжәәаа апреверб змоу акацарбакуа, цака ишану шәағҕшны:

а-заа-шәала-ра и-заа-шәалент

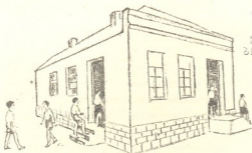
а-цаа-курылара

41-тәи ағаршыцылара. Абарт акацарбакуа апревербкуа ркушәтха:

даҕагылент, дақугылент, дашьтаныкуент, даҕагылент, ициг'ент, илхалцент, сьехәатәент, иамцатәент, даватәент, наанг'ент, икаицент.

Акацарбаҕы апреверб абагылоу? Уи иацанак'уази?

Абри асахыа шәағҕшны ахәоукуа жәаы. Апреверб змоу акацарбакуа ирыцшышәы.

§ 32. Акацарба аамта.

(Аиҫахэара).

Миха *дцоит*. Миха *дцеит*. Миха *дцал*.

Данбацои? — уажэм, уажэытэкья.

Данбацеи? — иацы, ҫыхья, наха.

Данбацари? — уатэы, уашьтан.

Акацарба х-аамтак амоуп: уажэтэи, ииасхьюу, икалаша.

Уажэтэи аамта наҳнарбонт ацэажэара аан икало — *дцэабуоит*, *дыауеит*, *ицоит*, *дтэоуп*, *даҫхьюит*, *илгоит*, *илрашэоит*.

Ииасхьюу аамта наҳнарбонт ацэажэара аҫхья икалаз (имөасыз), — *дыоуан*, *дцэабуон*, *дцэабуеит*, *ицон*, *ицеит*, *дтэан*, *даҫхьон*, *диҫхеит*, *илгон*, *илг'еит*, *илрашэон*, *илрашэеит*.

Икалаша аамта наҳнарбонт ацэажэара ашьтахь (хаҫхьяка) икало, икалараны икоу, — *дышшт*, *дцэабуап*, *ицап*, *ицашт*, *илгап*, *илгашт*, *илрашэап*, *илрашэашт*.

§ 33. Уажэтэн аамта.

Афырѣштэкуа: ашэарыцара, акацара.

Ахыѣхьазара зацэ:

сара с-шэарыцонт, ика-с-цонт
уара у-шэарыцонт, ика-у-цонт
бара б-шэарыцонт, ика-б-цонт
нара д-шэарыцонт, ика-и-цонт
лара д-шэарыцонт, и-ка-л-цонт
нара и-шэарацонт, ика-на-цонт

Ахыѣхьазара рацэа:

хара х-шэарыцонт, ика-х цонт
шэара шэ-шэарыцонт, ика-шэ-цонт
дара (и)-шэарыцонт, ика-р-цонт

42-тэи аеаршыцылара. Абарт акацарбакуа: сыхумар-уеѣт, икасцонт, исрашэонт, саѣхьонт енташэк уажэтэн аамтаѣы, хыхь ишану шэаѣѣшны.

§ 34. Инасхьоу аамта.

Ахыѣхьазара зацэ:

сара с-шэарыцон, и-ка-с-цон
с-шэарыцент, и-ка-с-цент
уара у-шэарыцон, и-ка-у-цон
у-шэарыцент, и-ка-у-цент
бара б-шэарыцон, и-ка-б-цонт
б-шэарыцент, и-ка-б-цент
нара д-шэарыцон, и-ка-и-цон
д-шэарыцент, и-ка-и-цент
лара д-шэарыцон, и-ка-л-цон
д-шэарыцент, и-ка-л-цент
нара (и)-шэарыцон, и-ка-на-цон
и-шэарыцент, и-ка-на-цент

А х ы ъ х ъ а з а р а р а ц ъ а :

ҳара х-шэарыџон, и-ка-ҳ-џон
 х-шэарыџент, и-ка-ҳ-џент
 шэара шэ-шэарыџон, и-ка-шэ-џон
 шэ-шэарыџент, и-ка-шэ-џент
 дара (и)-шэарыџон, и-ка-р-џон
 и-шэарыџент, и-ка-р-џент

43-тәи ағарышыҗылар. Абарт акаҗарбакуа: сыхума-руан, икасџон, ирашәон, саџхьон енташәк инасхьоу аамтаҗы, хыхь ишәну шәәҗьшны.

§ 35. Икалаша аамта.

А х ы ъ х ъ а з а р а з а ц ъ а :

сара сшэарыџап, и-ка-с-џап
 уара ушэарыџап, и-ка-у-џап
 бара б-шэарыџап, и-ка-б-џап
 иара д-шэарыџап, и-ка-и-џап
 лара д-шэарыџап, и-ка-л-џап
 иара (и)-шэарыџап, и-ка-на-џап

А х ы ъ х ъ а з а р а р а ц ъ а :

ҳара х-шэарыџап, и-ка-ҳ-џап
 шэара шэ-шэарыџап, и-ка-шэ-џап
 дара (и)-шэарыџап, и-ка-р-џап.

44-тәи ағарышыҗылар. Абарт акаҗарбакуа: сыхумар-пы, икасџап, ирашәан, саџхьан енташәк икалаша аамтаҗы, хыхь ишәну шәәҗьшны.

Азгуаҗа. Зшыаҗа а ала инҗәо акаҗарбакуа, аиҗакра аан, ралгамта ебаны икалонт. Иахҳәап: уажәтәи аамтаҗы сшэарыџонт, сшэарыџауент; инасхьоу аамтаҗы: сшэарыџон, сшэарыџауан. Насҗы арака назгуаҗатәун, сшэарыџауент сшэарыџауан аҗынтә иҗауит сшэарыџонт, сшэарыџон.

Аха арт ае - формакгы: сшэарыцауент, сшэарыцон
 цакыла еицшуп, нахтахыу руакы ххы нахархонт;
 сшэарыцауент хэа наадыргы калонт, нара убацтэБЭЭЭЭ
 сшэарыцонт хэа аадыргы алшонт. ЭНЭЭЭЭЭЭЭЭЭЭ

Иаагап цыбжыкала, ма аа ала, ма ха ала интэо ака-
 тарбакуа: акажь-ра, аа-ра, акаха-ра; урт уажэтэи аамта-
 фы еснагь лгартас ирымоуп уент: икасыжь-уент, даа-уент,
 дкаха-уент; инасхью аамтафь— уан: икасыжь-уан, даа-уан,
 дкаха-уан.

Убри анафс, икасцауан, икастон—уртгы цакыла еи-
 цшуп, асбагы акоуп (ралгамтакуа шьтыбжыла иениц-
 шым умхэозар). Акацарба формакуа икасцауан, икастон
 инасхью аамтафь инагзаны икамлаз хдырбоит; икастонт
 нахнарбоит инасхью аамтафь инагзаны икалаз.

45-тэи асаршыцылара. Ахыцхызара зацэн ахыцхы-
 зара рацэи рфы енташэк акацарбакуа аамтакуа зегы
 ркны: исхыбуент, изыфуюент, икаауент, икнасха-
 уент.

46-тэи асаршыцылара. Игуашэт сцэабуонт хыцхызарас
 намоу? Ишцакалон ахыцхызара рацафь?

А М Ц.

Чкунак ауасакуа ихьчон дэык афы. Аангуара анхацэа
 адыкюреи драшэон. Ацкун избеит: анхацэа амц изжыап
 хэа. Суасакуа ақудьма рылалент хэа ахэхэара далаг'ент.

Анхацэа еибарэны наакылсит. Инацшы-аацшит, аха
 ауасакуа тынч ихэуан. Ацкун ахахэ дыкугыланы дыччон.

Абас ацкун анхацэа даеазныкгы ижэент. Ахынтэ раан,
 ақудьма иуасакуа ирылалент. Ацкун ахэхэара далаг'ент,
 аха анхацэа игухыаа рымкыит, цыхенцш амц ханжэонт
 рхэан.

Ақудьма ауасакуа наарылагьяжыит, рыбжак ахуарит,
 наанхаз арчалент.

50-тәи асаршыңылары. Арт адцатаратә форма амоу акацарбакуа ахыжәфыл, ахыңхызара запә ағы иргылааны:

1. Ацатәкуа шәеырзыкәшәца. 2. Ибзианы ацара шәца. 3. Авокзал акны адәмбба анаауа еилышәкаа. 4. Ирласына шәаңхьа. 5. Аусутә еиңышәкаа. 6. Шәеырҕханы шәеила-шәхәа. 7. Ачымазаф напы игшәмырхан. 8. Шәеы зәзәаны, шәеилахәаны, ашкол ахь шәца.

Азцааракуа ашәахәаразы.

Акацарба захьзузи? Уи ахәоу акны нарбан хутоу?

Ишәгуалашәыршәа акацарба ахаҕкуа.

Изахьзузи апрефикс?

Ишәхәа абарт акацарбакуа: *сыцагылоуп, дыкутәеит, дтәагылоуп* ирылоу апрефикскуа, ашьагутқуа.

Акацарбаҕы ахыңхызара хзырбози?

Шака хаҕы амоузи акацарба? Игуашәт урт рахьтә-аңхәыс лахь иңхьазо, ахатца нахь иңхьазо, зәы еилымго-рахь иңхьазо.

Игуашәт акацарбакуа *икасҕеит, икалыжыит* рыгудә игылоу апрефикскуа (ахьыздынхура кьаҕкуа).

Изахьзузи акацарба апреверб? Ишәгуалашәыршәа ағы-рҕштәкуа.

Аамтакуас иамоузи акацарба? Ағырҕштәкуа шәгуала-шәыршәа.

Изахьзузи акацарба адцатаратә форма. Ишәгуалашәыр-шәа ағырҕштәкуа.

§ 39. Ацынгыла.

Никкуа ибзианы ацара ицонт. Ахучы дтахухуа дыцәоуп. Адәмбба ласны ицонт. Уатцәы амш бзиахоит.

Ацара шҕенцон Никкуа?

— Никкуа ибзианы ацара ицонт.

Ажәа *ибзианы* азхәа иадыңшылоуп, насгы иахнарбоит ишыҕало.

Ажәа *ибзианы* акацарба нахьыңшуп, убри акынтә уи ацынгыла хәа нашьтоуп. Цынгылакуак эцаарас ирымоуп: ишҕа? Аха ари ажәа азхәа иалалоит (у-шҕа-коу?).

Ахучы д-шҕа-цәоу? Ахучы дтахухуа дыцәоуп.

Адәмбба шҕа-цон? Адәмбба ласны ицонт.

Ажәакуа *ибзианы, дтахухуа, ласны* — цынгылакуоуп.

51-тәи асаршыңылар. Ишәыргыл азцаара ишыңа? Насгым игуашәт аңынгылакуа абарт ахәоукуа рәы:

1. Шәарах афәсхәа аус иуент. 2. Ачымазаә аарыңа дцәә жәонт. 3. Ашәтқуа ирызхауент ибзары-бзаруа. ацчахәа ашәку даңхәонт.

|| *Ишыңало, ма акалашыа хзырбо ажәа аңынгыла* ||
ахызуп.

Цынгылакуак иахдырбоит акы ахыңало, ма икало-иныло ртың. Абарт реиңш икоу аңынгылакуа эцаарас ирймоуп: **иба?** Ари азцаарагым азхәа иалалонт (и-аба-цои? д-аба-цои?).

Кучыр ацара абеицои?

— Кучыр **арака** ацара ицонт.

Ара, арака, уа, уака, цака, хыхь, агуцаны, адәны, итыц, ашытахь, ацхья, ааигуа, хара — артгым **цынгылакуоуп**.

52-тәи асаршыңылар. Иахыжәфыл, насгым азцааракуа ртыңафым иатахыу аңынгылакуа шәыргыл.

Ахучы дыхумаруент... (и а б а ?)

Ацәа каҳант... (и а б а ?)

Сара сынхоит... (и а б а ?)

|| *Иахыңало, ма икало атың хзырбо ажәагым иахь-* ||
зуп аңынгыла.

53-тәи асаршыңылар. Ажәеинраала иалжәфаа аңынгылакуа, насгым икушәыргыл азцааракуа **иба?** ишыңа?

Сталинград ақалақь амта
Еимаәны иауент асырхәы,
Икылкаан дхысуент ахатца,
Ихымта иагоит азәырәы.
Акымкуа атанккуа иңыло,
Иңыххаа дцонт ишыаәы.
Фашистаа шытахька еижәылоит,
Рхәатца кажьуп асаәы.

Б. Шынкуба.

Ақатарбакуа иахдырбар алшоит аамта, ма акы аны-кало. Аамта хзырбо ақатарбакуа эцаарас ирймоуп **и-иба?** Ари азцаарагым азхәа иалалонт, иара иахуцаны икалоит (у-иба-цои? у-иба-каз?)

Ашәыр рацәаны и-анба-калей?
— Сынтәа ашәыр рацәаны икалейт.

Сынтәа, дыҕх, дыҕхцәа, аҕытҕыхцәа, нахьа, иаңы,
жәацы, аҕыжәацы, иаха, иаңуха, жәаңуха, уаңы, уаңыг-
шьтахь, иуанашьтахь, еааны, цаху, ашьыжь, ахулеҕеҕа,
анкьа, ажәытә — артҕымы цынгылакуоуп.

Акаҕара аамта, ма ианыкало узырбо ажәагы — цынгылоуп.

54-тәи аҕаршьыцылара. Абри ажәабжь налжәаа аңы-
нгылакуа абарт ацааракуа ирызшаны: ишҕа? иаба? ианба?

АМШЫН АҢЫ.

Амшын еикуа буууала ицәкурҕон. Агаҕа ауаа хыку-
гылан. Аҕба ласны абауазахь иауан. Уи иаңы Шәача-
нтәи идәыкулейт, иахьа Акуа икалейт.

Аҕба иҕытыз ауаа асқала иаакулейт. Аҕба дтан
Кучыр хуҕҕы, уи иан Акуака даалг'ент. Арака иаб дгу-
рҕьацәа дидҕылейт.

Аңынгыла иарбан ажәоу изхьыҕшу? Аңынгыла иаһна-
рбози? Уи зцааракуас иамоузи?

*Акаҕарба иахьыҕшу, насгымы акы шыкало, иахьы-
кало, ианыкало аазырҕшуа ажәа — аңынгыла ахь-
зуп. Уи зцааракуас иамоуп: ишҕа? иаба?
ианба? изла? иабантә?*

§ 40. Ашьтынгыла.

Абаҕча-ҕы ашәыр ҕырх'уент.

Абаҕч-ахь дцент.

Аены-итә даант.

Ацаәцәа ашкала-хьтә ихынхәнт.

Амха-кны аҕыкурен еизганы ишьтоуп.

Аены-ка дхынхәнт.

Азлагара ашка дцент.

ҕы, ахь, итә (и), хьтә, кны, ка хьызка иалалейт, нас-
гымы иахдырбонт ахырхартеи атыҕы.

Ашәыр абаҕырх'уаз? — Абаҕча-ҕы.

Дабәцен? — Абаҕч-ахь.

Дабантәаи? — Аены-итә.

Ахуҕа хуҕкуа ҕы, ахь, итә, хьтә, кны, ка, шка — шьтынгылакуоуп.

Ашьтынгылакуа ҕы, кны, тақыла, шамахамзар, еиң-
шуп. Иахдәан: адеәҕы итәоуп, адеәкны итәоуп.

§ 41. Ашытынгылакуа рөшыа.

а) Еидцаны иелатөу.

1. Ашытынгылакуа ахь, зы, еы, ла, да, кны, ахьтө, ауае изкыу аазырцшуа ажөакуа иркуцханы иелатөуп, аха ускаи арт ашытынгылакуа ирыцлоит ахатө префикскуа: ан лахь, аб иахь, ацкуи изы, азбаб лзы, арцае иеы, сашья ила, ҳара ҳала, бара была, саб ида, сахөшьа лыда, сабду икны. уара укны, санду лкны, саб иахьтө, сан лахьтө.

2. Ауаеы изкым аазырцшуа, ацбжыкыкакуа рыла инцео ажөакуа ианрыдгыло. ашытынгылакуа а ала иала-гойт, насьым хаз-хазы иелатөуп.

амшын ахь, астал ахь
ашкол азы, ажө азы
аус афы, ашкол афы
саатк ала, агуашө ала
калатк ада, маатк ада
ашкол акны, ауардын акны
ақалақь ахьтө, амшын ахьтө.

3. Ашытынгылакуа шка, кынза, ҫынза, зынза, мцан, мцын, цны, ахьмитө, кынтө еснагь хаз-хазы иелатөуп:

ақалақь ашка, уара ушка
абаху акынза, уара укынза
сара сҫынза, лара лҫынза
атцла амцан, Ерцаху амцан
шыкуса азынза, еааны азынза
ажө амцын, уара умцын
қытак ацны, азы ацны
уара уахьынтө, нара икынтө
ашкол акынтө.

б) Еидцаны иелатөу.

1. Ашытынгыла ка, иза, да, итө. итөи еснагь егырт ажөакуа ирыццаны иелатөуп. Иаххәап: Акуа—Акуака, адөны—адөныка, аоны—аөныка; Москва—Москванза, ага—аганза, акны—акнынза; аоны, акалат—өныда, калатда (аха калатк ада), еихак—еихада (аха еихак ада); ашьха—ашьхантө, ашьхантөи, хыхь—ыхьынтө, хыхьынтөи, ага—агантө, агантөи.

2. Ауабы изкым хэырбо, абжыкакуа а, ы, ла интэо ажэакуа ирыццаны иелатэуп ашьтынгылакуа ахь, ла, зы, ы, кны, ахьтэ:

ᠠᠨᠪᠠᠨᠬᠤᠨᠠᠭ

абна—абнахь, азы—азыхь; ашьха—шьхала, аапыра—аапыразы, ихы—ихазы, акы—аказы; абна—абнафы, аца—ацафы; адэы—адаакны, ачара—ачаракны; абна—абнахьтэ, абра—абрахьтэ.

§ 42. Аидхэалага.

Кучыр-и Даут-и ашкол ахь ицоит. Хьмур-и Хьыкур-и ампыл иасуеит. Шьотэ иааихуеит ашэкукуе-и атетрадкуче-и.

Арт ахэоукуа рэы и еиманадоит, еиднахэалонт еба-еба ажэа: *Кучыр-и Даут-и; Хьмур-и Хьыкур-и; ашэкукуе-и атетрадкуче-и*; и ыкамкуа арт ажэакуа хзеицрахэом, иаххэап: *Кучыр Даут; и еиманадоит, еиднахэалонт ахэоу налоу еажэак, убри акынтэ уи аидхэалага хэа нашьтоуп.*

Афыршштэкуа: Уар-гьы сар-гьы хайкулацеоуп. Уаан хэа иеихэеит. Ма уара уаан, ма сара снейп. Ахьы хучуп, аха аху дууп.

гьы, хэа, ма, аха—артгьы еидхэалагакуоп.

Аидхэалагакуа змоу ахэоу аеышьацкара. Аидхэалагакуа и, гьы злоу еа-жэак ракузар, ускан урт рыбжьара акьарда аргылара атахзам: *Лади Шьашькуеи ашкол ахь ицеит. Миха-гьы Шэарах-гьы афсыз рык'уеит.*

Аидхэалагакуа и, ма, гьы злоу еа-жэак рыткыс ыказар, ускан ажэа-цыпцхьаза рыбжьара акьарда ргылатэуп: *Лади, Шьашькуеи, Кучыр-и ашколахь ицеит. Миха-гьы, Шэарах-гьы, Кучыр-гьы афсыз рык'уеит.*

Аидхэалага ма, ахэоу ианагулагылоу, афхьа акьарда ргылатэуп: *Ма уара уца, ма сара сцап.*

Аидхэалага аха афхьа еснагь акьарда ргылатэуп: *Уара уцеит, аха сара саанх'еит.*

Аидхэалага хэа, ахэоу ианалоу, афхьагьы ашьта-хьгьы акьарда ргылатэзам: *Аеныка сцоит хэа ддэыкулеит. Арахь уаан хэа сыкуеитит.*

55-тэй асаршыцылара. Иахыжэыл. Акьарда ахьатахну
ишээргыл. Аидхэалагакуа ирытшышэш.

Асы шкуакуоуп иңшоуп аха уаф дабылуейт, Ас
пшь-шьанык ацоуп аха ишьацэхныслонт. Ацха
аха изгуампхогы дыкоуп. Ала ыргубзыбла аха уеизгы
улаба каумыршэын. Зны уцатэм тда нас хумарра уца.
Уара уца ма сара сцап. Ма уара наага ма сара наазгап.

Аидхэалагакуа аха, нас, ма еидырхэалонт ахэоу мариа-
куа. Аидхэалага нас еиңнашьыр алшонт өа-жөакгы (ал,
ахурма, нас амжэа...)

Аицхэаразы азцааракуа.

Ацынгыла захьзузи? Ишэгуалашэыршэа афырпштэкуа.

Ашьтынгыла захьзузи?

Ишэгуалашэыршэа ашьтынгылакуа рөшыһаңкара.

Аидхэылага захьзузи?

Ишэгуалашэыршэа афырпштэкуа.

Ашьтахъажэа.

(Арцаеизы).

1. Аграмматика. Аграмматика нахнарбонт абызшэа азакуанкуа, наххэап, ажэакуа реиѳартэышья, реиѳакра, урт наф-ааф реизыкара. Аграмматика ажэакуа реиѳакреи, ажэакуа ахэоу аѳы реиѳшьреи аѳъкаракуа еизакны наарѳшуент.

Аграмматика атцара шьардаза кратцанак'ует. Уи хацырхырааны еилахкаауент абызшэа аѳъкаракуа, нахцонт инашаны аора, иразаны аѳэажэара.

2. Агутахкыи ажэеи. Ауаѳытэыѳеса аѳъстэкуа дреиѳшьым иѳэаажэаралагьы, избан акузар, уи дѳэажэонт, ажэала наарѳшуент игутахкы. Аѳъстэы зѳэажэом, аѳы еилгом; ауаѳы дѳэажэонт, ажэа иѳоуп. Ажэакуа — ауаѳытэыѳеса игу наанаго аазырѳшуа маѳэахуп.

3. Алитературатэ бызшэеи адиялекти. Аѳъсуа бызшэа цъара-цъара ахэашья чыдакуа ахьамоу ыкоуп. Абзыѳкуа анаша, акамлах, аканчы рхэонт; абжьыуаа акьынтыр, акалмах, акамчы рхэонт.

Абас, аѳъсуа бызшэаѳы наабонт атыѳантэи аѳэаажэа чыдакуа. Урт ирыхъзуп *адиялект*, *ма атыѳантэи аѳэаажэа хэа*.

Алитературатэ бызшэа хэа нашьѳоуп, наармарнаны нухэозар, ашэкукуеи агазеткуеи зларыѳуа абызшэа. Уи абызшэа хахауент асценаѳы, уи ала иѳэажэонт арадио аѳы, ашкол аѳгьы уи ала атцара хцонт.

Алитературатэ бызшэа шьатас намоуп ажэлар рыбызшэа, аѳэаажэа бызшэа. Алитературатэ бызшэа еиѳкаау, иѳцегъ иразаны ишьакуртэоу ажэлар рыбызшэоуп.

Аѳъсуа литературатэ бызшэа ашьакургылара рыбзоуроуп иреиѳьу хашэкуѳэа.

Ա ի կ յ Ա

ԱՒԻՂԱՏԻ ԱԿԼԱՍՍ

Ածականք:

§ 1. Աշտյեբջի անանի	3
§ 2. Աձա անանի	5
§ 3. Աբջյուկուբուբարա աձանի	6
§ 4. Արիշկադա արգա (ը)	7
§ 5. Արկուտադա (՛)	"
§ 6. Արաբոս ապիբջյուկադա	8
§ 7. Ահոս	"
§ 8. Ապիշտա	10
§ 9. Աշա	12
§ 10. Ահանա ահոս արադա	13
§ 11. Աձա աշարդ. Մարդու ձոս աձանի	15
§ 12. Արերեր	"
§ 13. Ասուփիք	16
§ 14. Արիանդա ա-ն ասուփիք ք-ն	17
§ 15. Աձա արանիս աձա արանիս	"
§ 16. Աձա արանիս արանիս	18
§ 17. Աշտյեբջիարի աձանի	19
§ 18. Աշտյեբջիարի աձանի արանիս	21
§ 19. Ահոս արա աձանի արանիս	"
§ 20. Արիքի ահոս	23
§ 21. Ահոս արիք	24
§ 22. Արանիս ահոս արադա	27
§ 23. Արիք	30
§ 24. Արիքիարա արանի արիքիարա արանի	31
§ 25. Ահանա արիքադա	33
§ 26. Ահանա	34
§ 26. Ահանա արիքիարադա	36
§ 27. Ահանա	37
§ 28. Ահանա արանիս	40

§ 29. Акаңарба амаслартә форма	41
§ 30. Еңкуртхъязо ажәакуа рыбжъара акъарда	42
§ 31. Ф-куаңкыи акъардеи рыргылара	42
§ 32. Абзац
§ 33. Ажәа архуакуа ртакра	43

АҢШЫБАТӘИ АКЛАСС

§ 1. Ажәа анлазаара	45
§ 2. Еңгуцхуу, шыагук змоу ажәакуа	46
§ 3. Абжыкубувууара	47
§ 4. Ахәоу	48
§ 5. Ахәоукуа: ажәабжътә, азцааратә, абжытгатә	49
§ 6. Ахәоу ахута хадакуеи ихадам ахутакуеи	51
§ 7. Ахәоу ахутакуа грамматикала реилыгара	55
§ 8. Ахәоу ахута еңжәлантәкуа
§ 9. Еңпыху ахәоукуеи, еңпыхым ахәоукуеи	56
§ 10. Ахазырха	57
§ 11. Даеазәи нажәа	58
§ 12. Ахәоу еилаца
§ 13. Иназоуи иназами ахәоукуа	59
§ 14. Аңцаажәа хутакуа	60
§ 15. Ахатәи хызқакуеи ахызка еизадакуеи	61
§ 16. Ахызка ахәоу аңы
§ 17. Ахызка асуффикска	62
§ 18. Аказшырбакуа ахәоу аңы	64
§ 19. Ахыңхъазарахыз
§ 20. Ахызцынхура ахәоу акны	67
§ 21. Акаңарба	68
§ 22. Акаңарба ахәоу акны
§ 23. Акаңарба ахаңы	69
§ 24. Акаңарба ашыәтеи аңрефикси	70
§ 25. Акаңарба ашыагук, аңцәамта	71
§ 26. Акаңарба ахыңхъазара
§ 27. Акаңарба ахаңкуа рхыңхъазара	73
§ 28. Ахатә хызцынхура кыаңкуа акаңарба ашыәта на- нагулагылоу	74
§ 29. Ахыңатәи ахаңы ахыңхъазара раңәа аан	75

§ 30. Ахатэ хызынхура кыаёкуа с-и, шэ-и, х-и акаца- рбаёу з-и, жэ-и, а-и рахь нааныасуа	30
§ 31. Акацарба апреве́рб	77
§ 32. Акацарба аамта	79
§ 33. Уажэтэи аамта	80
§ 34. Инасхьюу аамта	"
§ 35. Икалаша аамта	81
§ 36. Ахута́ч м нацанк'уа	83
§ 37. Акацарба анцэамта Н	"
§ 38. Акацарба адцатаратэ форма	"
§ 39. Ацынгыла	84
§ 40. Ашьтынгыла	86
§ 41. Ашьтынгылакуа раышыа	87
§ 42. Андхэалага	88

Аредактор В. ШЫНҚУБА

Атехредактор В. ПИШЬЧИК.

Акорректор Ф. ЧИЦЕРИА.

ЕН 00740

Акыпхьразы ананы атаеуи 25/III-55 ш.

6,5 кыпхь бзыи, ыкоуп. Азаказ № 1644. Атираж 3000.

Қырғтәмлатәи ахаларатә тымжырда Акуатәи атинография,

Ленин ул. № 4.

10 / 156
Аху 1 маат. 60 кап.

Х. С. Б Г А Ж В А
УЧЕБНИК
АБХАЗСКОГО ЯЗЫКА
для начальной школы
третьего и четвертого классов.